

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ІСТОРИЧНІ ЗОШИТИ

№ 7 1992

О.Й.ЩУСЬ

ВСЕУКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ З'ЇЗДИ

КИЇВ

Щусь Оксана Йосипівна - к.і.н., провідний науковий співробітник Інституту історії України

Автори вміщених матеріалів висловлюють свою особисту думку, що не обов'язково збігається з точкою зору редколегії.

Редколегія: О.В.Кульчицький (головний редактор), В.Ф.Верстюк, М.Даниленко, В.С.Коваль, О.Ф.Овсієнко, В.А.Смолій, О.І.Ганжа (відповідальний секретар), І.О.Хміль.

Літературний редактор В.В.Стехун.

Коректор Т.Ф.Демченко.

У разі передруку матеріалів узгодження з редколегією обов'язково.

© Інститут історії України НАН України

ВСЕУКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ З'ЇЗДИ

Лютневі дні 1917 р. дали поштовх до розгортання національно-визвольного руху на Україні, утворення національного центру – Української Центральної Ради, яка приступила до об'єднання всіх українських організацій на основі спільної вимоги- надання Україні автономії.

В умовах першої світової війни в армії була зосереджена найбільш активна частина чоловічого населення, у тому числі й українського, кращі сили передової української Інтелігенції, особливо тієї, яка найближче стояла до народу - вчителі народних шкіл, агрономи, кооператори, студентська молодь та ін. З 15 755 тис. мобілізованих за період світової війни до російської армії понад 6 млн. були з України¹. До того ж її територія стала безпосереднім театром воєнних дій Південно-Західного фронту - найчисленнішого з фронтів російської армії. На кінець квітня 1917 р. разом з тилловими частинами і установами на ньому налічувалося близько 2,8 млн. солдатів і офіцерів. У багатьох місцях України дислокувалися досить великі гарнізони, в складі яких перебували десятки тисяч чоловік. Ці гарнізони входили до Київського та Одеського військових округів. Південь України став тилловим районом Румунського фронту, на якому було зосереджено 1,6 млн.чол. Щоправда, більшість українців відправлялися служити за межами України - вони були у всіх арміях всіх фронтів, у великих центрах формування військових частин - Петрограді, Москві, Казані тощо, на Кавказі та в Сибіру. Серед них було чимало прихильників ідеї політичного визволення українського народу. Як зазначив П.Христюк, "українське народне вчительство було тим свідомим національно і демократичним елементом в армії, який допоміг прокинутись і розвинути націоанальному почуттю в українських солдатських масах"². З армії український національний рух поширювався надзвичайно швидко, захоплюючи дедалі ширші й ширші верстви військових-українців.

¹ Кедровський В. Українізація в російській армії (Укр.історик. - 1967. - № 3-4 (15-16). Рік IV).

² Христюк Павло. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр. – Відень, 1921. – Т.1. – С.22.

Центром керівництва цим рухом отав Київ. 9 березня тут відбулися перші збори українських офіцерів і солдатів під головуванням поручика М.І.Міхновського, які ухвалили вважати себе Установчою Військовою Радою. Вони вирішили звернутися до Тимчасового уряду з відозвою, в якій вимагали повернути Україні її автономні права ще до скликання Установчих Зборів"³. М.І.Міхновський виступив одним з ініціаторів розгортання роботи серед військових. Відомий український політичний діяч, самостійник, адвокат за фахом, він відстоював ідею незалежної самостійної України. Закликаний до війська, М.І.Міхновський був прикомандирований до Київського окружного військового суду у чині підпоручика. Він раніше за інших зрозумів необхідність створення національних військових сил, спираючись на які можна було б відстояти незалежність України⁴.

11 березня в Києві зібралося Військове віче, на яке прибули понад тисячу солдатів і офіцерів. Віче підтвердило резолюцію, ухвалену попередніми зборами і постановило організувати Український охочекомонний (на добровільних засадах) полк та обрало тимчасове Військове бюро із 7 членів⁵.

За Ініціативою М.І.Міхновського військові-українці провели 16 березня установчі збори, на яких створили товариство "Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка". Було вирішено приступити до негайної організації національної армії, "яко могутньої своєї мілітарної сили, без якої не можна й помислити про здобуття повної волі України"⁶ Через день другі збори Товариства затвердила статут цієї військової організації, головним завданням якої було визнано згуртування всіх воїнів-українців лід гаслом "Федеративної Росії - автономної України", як це пропагували і лідери УНР.

³ Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – 19 берез. - № 1

⁴ Борис Р. Чому Крути?- Львів, 1931.- С.3; Дорошенко Дмитро. Історія України. 1917-1923 р.р.-Ужгород,1932.-Т.І.-С.345.

⁵ Вісті з Української Центральної Ради. - 1917.- 19 берез.

⁶ Вісті з Української Центральної Ради.- 1917 - Берез.- № 2.

Очолила Товариство обрана з 24 членів і 12 кандидатів Рада на чолі з М.І.Міхновським, який, до речі, розробив і статут Товариства. Його заступником був капітан Ган (у. с.-р.). Клуб мав право відкривати свої філії по всій Україні⁷.

Значним кроком у справі популяризації ідеї творення української армії стало свято вільної України 19 березня, коли під національними прапорами на маніфестацію вийшло до 30 тис. військових міста, які взяли участь у першому вільному Українському вічі. У цей день перед початком віча на Софіївській площі відбулася посвята корогви національного війська. Ідея розбудови широкої автономії України в рамках федеративної Росії, проголошена в промові голови УЦР М.С.Грушевського та Піших виступаючих, у тому числі й М.І.Міхновського стала об'єднавчим гаслом і для військових-українців. А вимога віча, щоб Тимчасовий уряд негайно видав декларацію, якою зі свого боку, визнав "потребу широкої автономії української землі", поступово опанувала дедалі ширшими масами українців-військових⁸.

28 березня віче українських солдатів і офіцерів у Києві ухвалило, що для того щоб запобігти дезорганізації війська і підняти його боєздатність, необхідно організувати українську національну армію з усіма родами зброї. Для цього з усіх тилкових частин пропонувалося виділити солдатів і офіцерів-українців для формування національних полків, які потім поповнювалися б тільки українцями. У фронтових частинах, по змозі, згуртовувати українців по групах. Ці вимоги віче постановило передати Центральній Раді, яку просили вжити відповідних заходів, щоб Тимчасовий уряд втілював їх у життя⁹.

Солдати-українці сподівалися, що революція принесе їм жаданий мир, а батьківщині - визволення з-під національно-політичного і соціально-економічного гніту. Тому їм були близькі заклики до творення національної армії, переведення в окремі українські військові підрозділи з тим, щоб потім можна було повернутися на Україну.

⁷ Нова Рада.- 1917.- 28 берез.

⁸ Вісті з Української Центральної Ради.- 1917.- Берез.- № 2.

⁹ Нова Рада.- 1917.- 30 берез.

Розуміючи, наскільки це складно зробити в умовах війни, особливо на фронті, солдати спочатку висували тільки вимоги принципового визнання Тимчасовим урядом їх права на формування українських частин.

Посиленню українського руху в армії сприяла і відозва Ради клубу імені гетьмана П.Полуботка, з якою вона звернулася до всіх військових-українців, закликаючи їх об'єднуватися в окремі національні громади та встановити зв'язок з Товариством¹⁰. Надрукована у десятках тисяч примірників, вона сприяла організації українців-військових не тільки на Україні та в арміях Південно-Західного і Румунського фронтів, а й за її межами - в Петрограді, Кронштадті, Гельсінгфорсі (Хельсінкі), на Північному і Західному фронтах, у Москві та Казані, на Кубані й Кавказькому фронті, в Сибіру й т. ін. Скликались українські віча, організовувалися українські військові клуби і Товариства, українські громади, військові і фронтові ради, комітети тощо. Так у Катеринославі віче солдатів-українців 228-го піш. зап. полку обрало полкову раду на чолі з полковником Петровим. Віче висунуло вимогу надання Україні автономії у федеративній республіці¹¹. Гурток українських офіцерів і солдатів у Полтаві, підкресливши велику вагу, яку має українське військо у справі захисту інтересів свого народу, погодилося з необхідністю організації охочекомонних полків, що мали перебувати на Україні¹². Українське віче у Тернополі зазначило, щоб охочекомонні полки створювалися не тільки в тилу, а й із солдатів діючої армії¹³.

Поряд з клубом імені гетьмана П.Полуботка було засновано "Український військовий організаційний комітет", на який покладалося завдання безпосередньої організації українських військових частин. Очолив його полковник Глинський – начальник резервної команди в Києві. До складу президії ввійшли полковник М.Волошин, начальник штабу запасної київської бригади капітан

¹⁰ Борис Р. Назв, праця. - С.б.

¹¹ Нова Рада. - 1917. - 8 квітн.

¹² Нова Рада. - 1917. - 9 чвітн.

¹³ Нова Рада. - 1917. - 15 квІТМч.

артилерії Ган, а також М.І.Міхновський, поручик Гоц 1 прапорщик В.Павелко.

У цей період розпочалося і формування першої української військової частини в Києві із солдатів-українців, які зібралися на етапно-розподільному пункті (близько 3 тис. чол.). Вони заявили властям Київського військового округу про своє бажання утворити першу українську частину - охочекомонний полк ім. Богдана Хмельницького. Та солдати наштотували на різко негативну протидію як з боку командування округу, так і представників російських дрібнобуржуазних партій та ряду демократичних організацій, в тому числі Київських Рад робітничих і солдатських депутатів, які вбачали в цьому прагнення до національного визволення.

Під час роботи Першого національного конгресу в Києві (6-8 квітня), за свідченням Д.Дорошенка, до військового міністра О.І.Гучкова, який 7 квітня прибув до міста, було направлено делегацію. До неї, крім Дорошенка, увійшли М.Міхновський і О.Єрастов. Вони мали з'ясувати ставлення О.І.Гучкова до формування українських військових частин. Останній відповів на цей запит дуже ухильно¹⁴.

Командуючий Південно-Західним фронтом генерал О.О.Брусилов, дізнавшись про вимогу солдатів-українців виділитися в окрему частину розпорядився, щоб військовий комісар КВО К.М.Оберучев вжив негайних заходів. "У Київському гарнізоні, - заявив, зокрема, він, - достатньо військової сили, щоб головний начальник округу разом з вами привів до порядку безчинства"¹⁵. Та й сам полковник К.М.Оберучев був рішучим противником формування українських частин. Хоча на той час з дозволу Тимчасового уряду вже почалося формування польських та інших частин і не тільки в Росії, а й на Україні.

Проведені 14 квітня об'єднані збори військових-українців - представників фронтових частин, Київського гарнізону та різних тилових військових організацій за участю членів Українського організаційного військового комітету ухвалили скликати 5-6 травня

¹⁴ Дорошенко Дмитро. Назв.праця. – С.347-348

¹⁵ Известия Киевского Сонета рабочих депутатов. – 1917. – 9 апр.

в Києві для вирішення питань будівництва національної армії військовий з'їзд від військових частин, де б вони не перебували, і визначили норми представництва та порядок денний. До питань, які мав розглянути з'їзд, було включено такі, як: боротьба з дезертирством, військова дисципліна, про продовольство для армії. Та головну увагу планувалося приділити створенню українських полків на Південно-Західному фронті, який проходив по території України, і провести це так, щоб не порушити в цілому організацію діючої армії. Передбачалося також обговорити питання про поповнення їх виключно українцями. Скликання з'їзду покладалося на Український організаційний військовий комітет та Центральну Раду, яка підтримала це рішення¹⁶.

15 квітня Центральна Рада підтримала і вимоги 3 тис. солдатів, заявивши, що вона "не бачить іншого виходу, як сформувати з них український полк і задовольнити їх бажання вийти негайно на фронт у вигляді української військової одиниці". Одночасно Рада підкреслила, що формування українських частин у подальшому має проводитись тільки в тилкових запасних частинах, а не на фронті¹⁷, вважаючи останнє тільки "бажаним".

Питання про формування українського полку було винесено на розгляд наради виконкомів Рад солдатських і офіцерських депутатів. Київського гарнізону разом з представниками від українських організацій, яка відбулася того ж дня. Голова Ради солдатських депутатів О.Я.Таск заявив, що він "на негайне формування українських частин не згоден"¹⁸. Його підтримав і представник Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів, наголосивши, що солдати-українці мають виступити на фронт у загальному порядку.

Увечері 15 квітня і наступного дня питання про формування постійних українських полків обговорювалося на об'єднаному засіданні виконкомів Київської Ради робітничих депутатів, Комітету депутатів військ КВО, Ради об'єднаних громадських організацій,

¹⁶ Нова Рада. – 1917. – 15 квіт.

¹⁷ Нова Рада. – 1917. – 20 квіт.

¹⁸ Воин свободной России. - 1917. - 20 апр.

президії коаліційної Ради студентства, представників УЦР та військового клубу ім. гетьмана Полуботка. На другому засіданні було оголошено резолюції всіх організацій.

Комітет УЦР, зокрема, займав дуже помірковану позицію, заявивши, що він не поділяв домагань реорганізації армії та комплектування українських підрозділів з фронтових частин. Проте він підтримав перекомплектування частин на підставі національно-територіального принципу і вважав можливим задовольнити вимогу солдатів про створення українського полку в Києві. Однак Комітет депутатів військ КВО виступив проти формування полку, мотивуючи це тим, що воно негативно позначиться на боєздатності армії, й може стати згубним прикладом для виділення українців з російської армії і зруйнує її технічно, а також складністю самого цього процесу. Виходячи з того, що армію не можна залишати без поповнень, Комітет вважав необхідним відправити солдатів-українців на фронт на загальних засадах. До його резолюції приєдналися і Ради робітничих і солдатських депутатів та президія коаліційної Ради студентства.

Рішуче відстоювали організацію українського полку представники Військового клубу ім. гетьмана П. Полуботка, вимагаючи надіслати його до спеціально виділеного з'єднання на фронті й продовжити справу організації українських запасних частин¹⁹.

У таких умовах Військовий клуб ім. гетьмана П. Полуботка вирішив самочинно організувати полк.

18 квітня, у день святкування 1 травня, Військовий клуб влаштував на Сирецькій полі військове свято "Перших квіток", в якому взяли участь солдати-українці різних частин Київського гарнізону та солдати з розподільного пункту. Вони проголосили себе "Першим українським ім. гетьмана Богдана Хмельницького полком" на чолі з обраним ними командиром штабс-капітаном Д. М. Путником-Гребенюком. У другій половині дня полк вирушив до міста, до Марійського палацу, де солдати звернулись до Комітету військових депутатів КВО із заявою про те, що вони організували полк. Члени Комітету намагалися переконати їх не руйнувати армію, а коли до них звернувся голова Ради солдатських депутатів О. Я. Таск, йому не дали

¹⁹ Нова Рада. – 1917. – 20 квіт.

говорити. З приїздом командуючого КБО генерала М.Ходоровича вирішено було провести нараду виборних від солдатів разом з командуванням округу. Однак на ній не було досягнуто жодних результатів.

У казармах на Великій Васильківській того ж дня розпочалося вже практичне формування полку. Було обрано старшин (ними стали С.Ярошенко, В.Дмитриченко, І.Лук'яненко, С.Ізбицький та Г.Мичик) й організовано сотні. Для ведення переговорів про формування національних військ до головнокомандуючого Південно-Західним фронтом виїхала делегація у складі генерала М.Іванова, поручика М.І.Міхновського, полковника В.Павелка, штабс-капітана Д.М.Путника-Гребенюка, прапорщика Мандюги та солдатів С.Ізбицького, Тарасенка й Сахновського²⁰

Це викликало ще більше занепокоєння не тільки у командування КВО, а й серед усіх демократичних організацій міста, Рад, представників російських соціалістичних партій, які на наступному об'єднаному засіданні Рад робітничих і солдатських депутатів 20 квітня одностайно виступили проти утворення українського полку. Вони заперечували сам принцип будівництва національних військових формувань, вважаючи, що це зруйнує єдиний революційний фронт, ослабить в цілому справу революції, знизить боєздатність армії, викличе національну ворожнечу. З резолюцією від УЦР (від 15 квітня) на підтримку вимог солдатів-українців виступив В.К.Винниченко. Однак більшість проголосувала проти організації українських військових частин та вигнання першого українського полку²⁰.

Українські військові організації мали всі підстави стверджувати, що поступова українізація не тільки не зашкодить боєздатності армії, а припинить той моральний розклад армії, який вже йшов на повну силу через перевагому солдатської маси внаслідок виснажливої чотирирічної війни. У подальшому частини, сформовані з українців, за визначенням фронтового командування, виявили себе найбільш дисциплінованими і боєздатними.

²⁰ Нова Рада. – 1917. – 21 квіт.

²¹ Нова Рада. - 1917. - 21, 22 квіт.

21 квітня генерал О.О.Брусилів повідомив командуючого КВО про дозвіл сформувати охочекомонний український полк. Однак усі солдати-українці, що перебували на розподільному пункті, мали вирушити на фронт, за винятком 500 чол., які залишалися для навчання²².

23 квітня Центральна Рада, відзначивши, що вона "з вдоволенням прийняла заяву Верховного командування про формування першого українського полку"²³, ухвалила утворити у своєму складі Військову Раду на майбутньому військовому з'їзді з числа його делегатів та її членів. А поки що для керівництва військовими справами 26 квітня при ній було створено військову комісію, яку мали поповнити представники київських військових організацій. Тоді ж утворений Український Генеральний військовий комітет звернувся до військового міністра з проханням, щоб він повідомив у наказі всім військовим частинам армії і флоту про організацію Комітету та запросив у них списки всіх офіцерів і солдатів-українців. Комітет наполягав на тому, щоб негайно було віддано розпорядження про переведення однієї дивізії всіх родів зброї із запасних частин, розташованих на території Росії, в українську дивізію, яка б комплектувалася українцями. Комітет вимагав також визнати українськими частини спеціального призначення, які знаходилися в Києві, і надати Українському Генеральному військовому комітету право поповнювати 1-й український полк ім. Б.Хмельницького, а у тилкових частинах - виділити солдатів і офіцерів українців в окремі батальйони²⁴.

Протягом короткого часу на фронтах відбулося багато українських з'їздів, на яких було обрано фронтові Ради і комітети. У тилкових гарнізонах пройшли вибори військових Рад, зокрема в Одесі, Севастополі тощо.

Таким чином, український рух у військах, який значною мірою виник стихійно, набув невдовзі широкого розмаху і відзначався революційністю і твердістю у відстоюванні національних інтересів України під проводом перших українських військових організацій. За

²² Нова Рада. – 1917, - 25 квіт.

²³ Нова Рада. – 1917. – 25 квіт.

²⁴ Вісті з Української Центральної Ради. - 1917. - Травень. - № 5.

визначенням П.Христюка, "справа українізації війська була одною з тих справ, які найбільше дратували і пануючу демократію і Временне правительтво, викликаючи перед їхні очі примару "сепаратизму і розвалу Росії"²⁵. Лідери ж УЦР на першому етапі недооцінювали значення цього руху, проводячи досить обережну політику щодо Тимчасового уряду і Верховного командування. Це яскраво показав Перший Український військовий з'їзд.

Як зазначив у своїй статті й В.Прихода, "Ініціатори з'їзду - поруч. Міхновський, сотн. Павелко та інші представники Полуботківського товариства - вважали єдиним і певним шляхом до відбудови української державності - шлях негайного утворення могутньої власної армії. Співчуття у тогочасних політичних діячів вони не мали, а тому сподівались найти його на військовому з'їзді. Але їх сподівання не здійснились"²⁶

²⁵ Христюк Павло. Назв, праця. - С.48.

²⁶ Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). - К., 1992. - С. 112-113.

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ З'ЇЗД

Скликаний за ініціативою Українського військового комітету при підтримці Центральної Ради, Перший Український військовий з'їзд розпочався в Києві у приміщенні Педагогічного музею 5 травня. В його роботі взяли участь понад 900 делегатів від українських груп і організацій армій усіх фронтів, Балтійського й Чорноморського флотів, окремих гарнізонів і округів не тільки України, а й Росії, які представляли понад 1,5 млн. військових-українців. Скликаючи з'їзд, Рада звернулася до української фракції Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів з проханням сприяти тому, щоб усі делегати змогли прибути на з'їзд, і остання підтримала її звернення²⁷.

З'їзд відкрив голова Центральної Ради М.С.Грушевський. Військовий комісар Київського військового округу полковник К.М.Оберучев, російський есер, який невдовзі очолив округ, вітаючи делегатів з'їзду, підкреслив свою прихильність до українського руху у військах. Він побажав, щоб з'їзд вирішував не тільки суто військові, а й соціальні та національні питання. У подальшому К.М.Оберучев зайняв різко негативну позицію щодо українізації частин і будівництва національної армії.

Гострі дебати розгорнулися з приводу обрання голови з'їзду та президії. В.К.Винниченко (у. с.-д.) від імені УЦР висунув кандидатуру відомого публіциста і політичного діяча С.В.Петлюри - голови Українського комітету Західного фронту**, який служив у Військово-промисловому комітеті Земського союзу. Вибір цієї кандидатури на голову з'їзду, як зазначав Д.Дорошенко, дозволив би перебрати керівництво його роботою українським соціал-демократам, які становили більшість у Центральній Раді²⁸. Проти обрання С.В.Петлюри виступив голова Військового клубу ім.гетьмана Павла Полуботка поручик М.І.Міхновський, який підкреслив, що роботу

* Лінія Західного фронту проходила по території Білорусії

²⁷ Киевская мысль. – 1917. – 6 мая

²⁸ Дорошенко Дмитро. Назв, праця. - С. 35.

військового з'їзду має очолити людина військова. Частина ж делегатів, в основному представники київських військових організацій, висунула кандидатуру М.І.Міхновського (самостійника), який багато зробив для скликання з'їзду і був уже широко відомим на Україні своїми ініціативами щодо розвитку українського руху у військах. Та кандидатура М.І.Міхновського викликала заперечення з боку В.К.Винниченка: буцімто М.Міхновський теж не військовий, а С.Петлюра більш зв'язаний з життям фронту.

Після гострих і тривалих дебатів дійшли компромісного рішення - обрати не голову з'їзду, в президію, члени якої і будуть по черзі вести його засідання. До неї мали увійти представники від фронтових, флотських і тилових військових організацій та УЦР.

Таким чином, до складу президії були обрані: від фронту - С.В.Петлюра, від тилових військових організацій - М.І.Міхновський, від Балтійського флоту - матрос С.Д.Письменний, від УЦР - В.К.Винниченко. Почесним головою з'їзду делегати обрали М.С.Грушевського і запросили до президії командира 1-го Українського полку ім.гетьмана Б.Хмельницького полковника Ю.Є.Капкана^{*29}.

На першому засіданні головував С.В.Петлюра, який виступив з промовою про завдання з'їзду і закликав делегатів до спокійної, виваженої роботи. Однак під час обговорення порядку денного знову почалися дебати. Він був розроблений ще місяць тому і схвалений Центральною Радою. Делегати, які завчасно прибули на з'їзд, склики при Товаристві ім.гетьмана Павла Полуботка організаційну комісію по підготовці з'їзду і під головуванням представника від 5-ої армії Північного фронту Ф.О.Селецького виробили свій порядок денний його роботи. Цю програму, з внесеними до неї доповненнями від цілого ряду делегатів, було передано до секретаріату з'їзду³⁰. Однак С.В.Петлюра відхилив її і запропонував розроблену

* Командування КВО поспішило нейтралізувати діяльність обраного солдатами командира 1-го Українського полку ім. Б.Хмельницького Д.М.Путника-Гребенюка, відправивши його до діючої армії у супроводі офіцерів.

²⁹ Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – Травень (май). №7

³⁰ Киевская мысль. - 1917. - 6 мая.

Центральною Радою. Знову було досягнуто компромісу – програму Товариства ім. гетьмана П.Полуботка доповнити питаннями, запропонованими Центральною Радою, і вирішено спочатку розглянути національно-політичні справи, а потім - військові, обговорення яких мало проходити за зачиненими дверима. С.В.Петлюра запросив всіх сторонніх залишити зал засідань.

На вечірньому засіданні того дня з'їзд схвалив такий порядок денний: 1) ставлення до поточних подій, Тимчасового уряду, Рад робітничих і солдатських депутатів; 2) ставлення до війни; 3) українізація військ; 4) підтримання дисципліни і боротьба з дезертирством; 5) земельне питання; 6) питання освіти; 7) майбутній військовий з'їзд; 8) вибори Тимчасового Українського військового Генерального Комітету (УГВК)³¹.

Як відзначив у своїй праці П.Христюк, "з'їзд цей, як і пізніші військові з'їзди і взагалі весь військовий український рух, відіграв досить визначну роль в українській визвольній боротьбі. Стоючи на становищі єдності загально-російського революційного фронту і уділявши багацько увага скріпленню фронту і піднесенню його боєздатності, зокрема спинившись докладно на справі боротьби з дезертирством і не захоплюючись самостійницькими гаслами, - з'їзд в той же час рішуче і в категоричній формі підтвердив ухвали Національного Конгресу 1 зажадав їх негайного здійснення"³².

Доповідь з першого питання зробив Ф.О.Селецький. Відзначивши, що самодержавство повалено повсталим народом, він наголосив на тому, що всі народи повинні бути вільними. Але ні Тимчасовий уряд, ні Ради робітничих і солдатських депутатів "не можуть дбати про інтереси українського народу, оскільки в складі уряду не було жодного представника від України, а в Радах робітничих і солдатських депутатів українці представлені недостатньо. Він висунув ряд вимог до Тимчасового уряду, виконання яких забезпечило б йому підтримку українського народу - затвердження в його складі поста міністра у справах України, який би захищав інтереси

³¹ Вісті з Української Центральної Рада.-1917.- травень (май), № 7.

³² Христюк Павло. Назв, праця. - С. 50

українського народу і представляв рішення його представницького органу - Центральної Ради; негайне оголошення Тимчасовим урядом акта про автономію України; пропорційне поповнення Рад робітничих і солдатських депутатів представниками від української демократії; створення українського війська³³.

Ці вимоги були підтримані рядом ораторів - прапорщиками Микитюком (від Саратовського гарнізону), В.Потішком (від фронту), Величковським, підпоручиком Сукуреном. Вони різко критикували політику Тимчасового уряду і Петроградської Ради робітничих та солдатських депутатів в українському питанні, вимагали рішучіше відстоювати вимогу надання Україні автономії, формування українських частин, засуджували командуючого Південно-Західним фронтом О.О.Брусилова за зволікання з визнанням першої української частини - полку ім.Богдана Хмельницького. Промовці підкреслювали, що поляки одержали дозвіл на формування своїх національних частин, і навіть на Україні, а законне право українців на будівництво своїх частин зневажалось. Прапорщик М.Д.Масюк закликав всіляко підтримувати постанови Національного конгресу, зазначивши, що кожен народ має сам виробити засади свого державного устрою, а Установчі Збори повинні тільки санкціонувати це³⁴.

Від Одеського українського коша виступив військовий лікар І.М.Луценко, який висловив побажання перебудувати Росію на федеративних засадах. Водночас він звернув увагу на вороже ставлення кадетів до українського питання і висловив сумнів, що Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів, навіть реорганізована, змінить свої погляди на нього.

Делегата з'їзду палко привітала представників 1-го Українського полку ім. гетьмана Б.Хмельницького, особливий резонанс мав виступ офіцера Романенка, який розповів про історію його створення та перепони на шляху до визнання. Відстоюючи вимогу створення українського війська, він закликав делегатів стати на захист першого національного формування. Полковник Ю.Є.Капкан звернув увагу делегатів на те, що до полку запис

³³ Вісті з Української Центральної Ради.-1917.-Травень (май), № 7.

³⁴ Робітнича газ. – 1917. – 7 трав.

лось 3200 чол., а дозволено залишити в них тільки 500. Тому, вважав він, слід вимагати зарахування до нього всіх 2700 українців-військових. Їхні виступи викликали таку бурхливу реакцію депутатів, що головуючому С.В.Петлюрі з великими труднощами вдалося заспокоїти зал, наголосивши, що всі питання, які стосуються полку, будуть розглянуті президією з'їзду, про що буде повідомлено делегатам³⁵.

6 травня на з'їзді головував М.І.Міхновський. На цьому засіданні прапорщик Різник зачитав постанову Калузької Ради робітничих і солдатських депутатів, в якій вона відмовила українцям в організації національних частин. Він закликав делегатів з'їзду не чекати надання Україні автономії до Установчих Зборів, оскільки може статися, що "ніхто її не дасть". Капітан Плюйко повідомив, що солдатів на фронті хвилює доля УЦР і вони вимагають, щоб Тимчасовий уряд оголосив автономію України, інший делегат Герасимів, що прибув на з'їзд з Петрограда, розповів присутнім про ставлення до українізації частини з боку Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів. Спочатку солдатська комісія визнала право українців на свої національні формування, однак під впливом постанов Київських Рад робітничих і солдатських депутатів кардинально змінила своє рішення, тоді як лише в 5-й армії налічувалося близько 150 тис. уже організованих українців та ще близько 10 тис. серед матросів Балтійського флоту. Однак обговорення цього питання весь час відкладалося. Герасимів наголосив на тому, що необхідно домогтися від Тимчасового уряду і Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів визнання автономії України, дозволу формувати українські війська, призначення міністра у справах України, реорганізації армії. Про необхідність створення центральної організації державного життя України, йшлося у виступі Білокриницького³⁶.

Характеризуючи роботу Першого українського військового з'їзду, Д.Дорошенко звернув увагу на те, що "Петлюра і Винниченко старалися вдержати з'їзд в рамках лояльності щодо Тимчасового Правительства і не допустити його до "націоналістичних" і

³⁵ Киевская мысль. - 1917. - 8 мая; Робітничая газ. - 1917.- 7 трав.

³⁶ Робітничая газ. - 1917. - 9 трав.

"мілітаристичних" ухилів³⁷. Саме на цьому засіданні В.К.Винниченко виступив з великою промовою, в якій відзначив, що революція, зроблена робітниками і селянами, дозволила українцям збиратися і організовуватися. "Ото ж не треба кидати нашого спільника, російську демократію..., - заявив він, - хоча де в чому ми з нею не згодні...Ми зв'язані історично, політично, економічно, культурию з Російською державою, а значить і з російською демократією"³⁸. Підкресливши, що сила українського руху зростає з кожним днем, В.К. Винниченко звернув увагу делегатів на те, що військові-українці розкидані по всій території держави, і тому ще треба спочатку зорганізувати ці сили. "Ми не збираємось битися на штики з російською демократією, - сказав він на завершення, - але не допустимо, щоб і вона йшла з штиками проти нас"³⁹.

Проект резолюції з першого питання порядку денного вніс В.К.Винниченко. Ряд делегатів запропонували взагалі не приймати ніякої резолюції, але їм слушно зауважили, що на неї чекають у військах. Крім цього проекту, було подано ще два, і з'їзд ухвалив передати їх для узгодження до комісії, до складу якої ввійшло 8 чол.

На цьому засіданні з'їзд одностайно прийняв остаточний текст резолюції "Про автономію України", запропонований В.К.Винниченко⁴⁰. "В інтересах припинення національних конфліктів на Україні і на фронті, які можуть принести велику шкоду загальній справі революції, в Інтересах якнайбільшого поєднання і згоди всіх демократичних мас на Україні, - зазначалося в ній, - Український Військовий з'їзд вважає необхідним вимагати від Тимчасового правительства та Ради Солдатських і Робітничих Депутатів негайного оголошення особливим актом принципу національно-територіальної автономії України, якнайкращого забезпечення всіх національно-політичних прав Українського Народу і всього краю. Першим кроком до реального здійснення цього акту З'їзд вважає необхідним негайне

³⁷ Дорошенко Дмитро. Назв.праця. – С.363.

³⁸ Робітнича газ. - 1917. - 9 трав.

³⁹ Там же

⁴⁰ Нова Рада. - 1917. - 7 трав.

призначення при Тимчасовому урядові міністра по справах України"⁴¹

З'їзд заявив і про свою підтримку вимоги Українського Національного конгресу (6-8 квітня) про створення крайового урядового органу та призначення комісара у справах України. Вона була передана Тимчасовому урядові Центральною Радою, але так і залишена без відповіді. Тому з'їзд ухвалив вважати необхідним "на Україні негайне заснування обласного органу, який має працювати разом з представником Центрального уряду на Україні - Комісаром на всі губернії, що охоплюють усю українську людність"⁴². З'їзд вирішив доручити Центральній Раді передати ці резолюції Тимчасовому урядові та Петроградській Раді робітничих і солдатських депутатів.

С.В.Петлюра звернувся до з'їзду з позачерговою заявою, відзначивши провідну роль УЦР в справі організації українського руху, він вніс пропозицію скласти їй подяку за проведену нею плідну роботу по згуртуванню сил українського народу та піднесення його національної і політичної свідомості і висловити їй цілковите довір'я. З'їзд ухвалив, що він "вважає своїм обов'язком вітати Українську Центральну Раду і складає їй велику подяку за її старання та заходи в історичний момент: 1) об'єднати сили українства, 2) підняти його національну і політичну свідомість, 3) організувати його національну волю. З'їзд вважає, що свою працю проводить відповідним і вірним шляхом. З'їзд вважає її єдиним компетентним органом, призваним рішати всі справи, що стосуються цілої України і її відносин до Тимчасового правительства"⁴³.

Великий інтерес виявили делегати з'їзду до питання про ставлення до війни. На виступ записалося близько 30 чоловік, серед них - О.Шаповал, М.І.Міхновський, Білокін, М.Д.Масюк, І.М.Луценко та ін. Головне, що вони відстоювали у своїх виступах, - це домагатися автономії України в федеративній Російській республіці та створення українських підрозділів. Підкреслювалося, що це

⁴¹ Вісті з Української Центральної Ради. 1917.- Травень(май), № 7.

⁴² Там же.

⁴³ Вісті з Української Центральної Ради. 1917.- Травень(май), № 7

забезпечить їх боєздатність. Висувалася також вимога припинення війни й укладення миру без анексій і контрибуцій. Ряд ораторів приєдналися до заклику Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів вести війну до переможного кінця, активно захищати на фронті завойовані свободи⁴⁴. Представник 5-ї армії Сукурєнко, як і ряд інших виступаючих, захищав тезу "Війна до переможного кінця" і був проти возз'єднання Східної Галичини з Україною, йому заперечив делегат тієї ж армії О.Ф.Селецький. Самостійник М.І.Міхновський вважав, що соціальні проблеми слід вирішувати після національних, що перед українцями в цій війні стоїть єдина мета - воскресіння єдиної великої України від Дону до Сяну, і передав до президії свій проект резолюції⁴⁵. Та з'їздові була запропонована, як побачимо далі, інша резолюція, складена В.К.Винниченком.

П.Христюк, так само як і Д.Дорошенко, характеризує національно-політичні настрої делегатів Першого Українського військового з'їзду, також підкреслює, що "визначніші революційні діячі того часу, як-от В.Винниченко, Петлюра й інші немало сил приклали до того, щоб національно-політичні домагання українських народних мас звузити і тим самим втиснути їх в рампи "загальної справи революції"⁴⁶. Він посилається і на те., що навіть в ліберально-буржуазній газеті "Киевская мысль", відомій своїми виступами з великодержавницько-шовіністичних позицій, зазначалося, що "поки що в настрою з'їзду помітний піднесений націоналістичний підйом з перевагою радикальних, мілітаристичних тенденцій, але можна сподіватись, що під умілим проводом досвідченого председателя С.Петлюри (відомого укр.соц.-дем.), з'їзд прийме дещо лагідніші форми на дальших засіданнях"⁴⁷.

Як зазначив В.Прихода, "середню лінію на цьому з'їзді зайняв Симон Петлюра... В своїх талановитих промовах Петлюра відкинув демагогію про шкідливість творення українських військових частин,

⁴⁴ Нова Рада. - 1917. - 7 трав.

⁴⁵ Киевская мысль. - 1917. - 10 мая

⁴⁶ Христюк Павло. Назв, праця. - С.51.

⁴⁷ Там же.

але разом з тим заспокоїв і палких на той час прихильників негайного творення свого війська без жодного порозуміння з росіянами...Для росіян думка про українізацію війська була дикою. Та й багато наших вважали її не особливо мудрою. Політичною програмою наших діячів була тоді автономія в межах великої Росії, а для цього військо не було потрібне"⁴⁸.

Та й В.К.Винниченко, який стояв на позиції автономії України в рамках федеративної Росії, вважав, що війна має бути закінчена, а представники соціал-демократії всіх країн повинні заявити про те, що вони відмовляються від будь-яких анексій і контрибуцій при укладенні миру, і закликав приєднатися до декларації Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів. Він пропонував вимагати, щоб представники українського народу взяли участь у міжнародній конференції, яку передбачалося скликати в середині 1917 р. В.К.Винниченко різко відмежувався від позиції М.І.Міхновського щодо причин імперіалістичної війни, який стверджував, що її розв'язали панівні нації. В.К.Винниченко ґрунтовно доводив, що це - справа рук панівного класу капіталістів, а не націй.

Автономію України в рамках федеративної Росії підтримав і голова УЦР М.С.Грушевський, який звернувся до делегатів з позачергового заявою. Він подякував за висловлену з'їздом підтримку Центральній Раді, надаючи особливого значення тому, що це – думка озброєного народу, і підкреслив, що делегати мають обороняти майбутній лад Росії, який він вбачав в федеративній Російській республіці при автономії України⁴⁹. С.В.Петлюра і представник Балтійського флоту С.Д.Письменний висловилися за ведення активної оборонної війни до вирішення справи миру. Останній зачитав з цього приводу резолюцію Гельсінгфорської Української Ради. Таким чином, настрої військових-українців були більш рішучими щодо творення національної армії та незалежної вільної України, ніж лідерів національного руху.

На вечірнє засідання 6 травня прийшло близько 100

⁴⁸ Збірник пам'яті Симона Петлюри. – С. 113.

⁴⁹ Нова Рада. – 1917. – 7 трав.

представників українського кооперативного з'їзду, що на той час відбувався в Києві. Вітаючи їх, головуєчий М.І. Міхновський наголосив на тому, що об'єднання "сил землі і зброї" становити таку силу, яку не здолає ніхто⁵⁰.

За зачиненими дверима з'їзд розглянув питання про українізацію армії. З доповіддю про будівництво національного війська виступив С.В.Петлюра, який вніс проект резолюції, розробленої президією. В ній відзначалося, що старий принцип формування армії з представників різних національностей був антидемократичним, послаблював сили кожної нації. По-друге, наголосив він, після трьох років війни армія значно втратила свою боєздатність. З'їзд визнав одним із справді могутніх заходів піднесення духу армії негайну "націоналізацію армії на національно-територіальнім принципі" І, зокрема, необхідність організації української армії. Дня цього пропонувалось у всіх тилових військових частинах військових-українців, солдатів і офіцерів, виділити в окремі підрозділи. На фронті це виділення мало проводитися поступово, залежно від воєнного стану, щоб воно не викликало дезорганізації армії.

Щодо флоту з'їзд ухвалив, щоб Чорноморський флот, більшість особового складу якого становили українці, і надалі поповнювався виключно ними. На Балтійському флоті з'їзд запропонував укомплектувати українськими командами тільки деякі кораблі.

Для практичного здійснення програми будівництва національної армії з'їзд постановив створити Тимчасовий Український Військовий Генеральний Комітет (УГВК) при Центральній Раді, який мав відати всіма військовими справами і працювати в тісному контакті з російським Генеральним штабом

Далі з'їзд розглянув питання про українські клейноди та про 1-й Український полк. Щодо стародавніх українських прапорів, які свого часу були вивезені до Росії і перебували там у різних музеях, з'їзд зажадав негайного їх повернення в Україну. Особливий інтерес у делегатів викликала справа українського полку. Оскільки

⁵⁰ Киевская мысль. - 1917. - 9 мая

⁵¹ Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – Травень (май). - № 7; Киевская мысль. - 1917. - 9 мая

"Положення про Український загін", відправлене 4 квітня на адресу Верховного головнокомандуючого і 6 квітня військовому міністру, не дістало ніякої відповіді, з'їзд вимагав його негайного затвердження, а полкові присвоїти назву "Перший Український козацький імені Богдана Хмельницького полк", зарахувавши до його складу 3 400 чол., тобто всіх солдатів і офіцерів, що записалися до нього⁵². Резолюцію було прийнято майже одногосно (при одному проти), що супроводжувалося гучними оплесками. До зали засідання було внесено прапор полку, і прапорносець від імені його воїнів заприсягався боротися до перемоги. Делегати привітали командира полку Ю.С.Капкана.

В.К.Винниченко вніс від президії резолюцію "Про відношення до війни", на якій насамперед позначилася позиція українських соціал-демократів - утримати з'їзд в рамках лояльності до Тимчасового уряду. В ній відзначалося, що з'їзд приєднується до декларації Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів до народів світу і позиції, яку зайняв Тимчасовий уряд у питаннях війни і миру, "і заявляв, що підтримуватиме всіма силами мир без анексій та контрибуцій на підставі самовизначення націй". Для якнайшвидшого наближення такого миру з'їзд вважав необхідним домагатися від Тимчасового уряду термінового визначення як його ставлення і союзників Росії, так і противників, до миру без анексій і контрибуцій. Далі у резолюції в дусі оборонської політики уряду підкреслювалася необхідність активного захисту на фронті "свободи Всеросійської" "твердо і непохитно". Єдиною вимогою, яка була спрямована на захист інтересів українців, в цій резолюції була та, що "з'їзд визнав необхідним, щоб на мирній міжнародній конференції була представлена Україна в лиці своїх депутатів..." . Цю резолюцій і було схвалено з'їздом.

На цьому засіданні з'їзд ухвалив ще одну резолюцію, внесену В.К.Винниченком, - "Про українську народну міліцію", яка знову к таки відбивала погляди українських соціал-демократів на майбутню

⁵² Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – Травень (май). - № 7; Киевская мысль. - 1917. - 9 мая

⁵³ Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – Травень (май). - № 7;

армію. В ній відзначалося, що війна є справою "імперіалістичної політики пануючих класів" і "що постійне регулярне військо, як засіб панування буржуазних класів, не відповідає змаганням народу і робочого класу та служить тільки для зміцнення такого панування". Тому з'їзд визнав, щоб "українська армія після війни стала армією народу (народною міліцією)", єдиною метою якої буде охорона інтересів і прав народу"⁵⁴.

7 травня на ранковому засіданні з доповіддю "Про освіту на Україні та про українізацію військової освіти" виступив С.В.Петлюра. Нагадавши про високий рівень розвитку освіти в Україні у минулому, він підкреслив, якою згубною для української нації була політика царату в галузі освіти й культури. Виходячи з рішень українського Педагогічного з'їзду, який накреслив шляхи розвитку національної освіти, він запропонував військовому з'їзду внести такі ухвали, які б сприяли впровадженню військової освіти українською мовою⁵⁵.

Без будь-яких дебатів з'їзд прийняв цю резолюцію. В інтересах розвитку духовного життя української нації, що мало сприяти зростанню і продуктивних сил України, з'їзд постановив, щоб з осені 1917 р. навчання в школах проводилося українською мовою із забезпеченням прав національних меншостей. Українська народна початкова школа мала утримуватися на державні кошти, а освіта стати обов'язковою в загальною. Справу переведення навчання на українську мову в гімназіях, університетах та різних спеціальних інститутах, тобто середню і вищу освіту - з'їзд залишив у компетенції Центральної Ради, вказавши на необхідність забезпечення прав національних меншостей. Щодо військової освіти з'їзд визнав, що вона також мав здійснюватися українською мовою і в українському дусі в учбових командах до відкриття військових шкіл. Було вирішено заснувати українську військову Академію (Генерального Штабу). УЦР і Українському Генеральному Військовому Комітету, який мав обрати з'їзд, доручалося переводити навчання на українську мову в існуючих військових закладах, зокрема, в

⁵⁴ Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – Травень (май). - №

7

⁵⁵ Киевская мысль. - 1917. - 9 мая

юнкерських училищах, школах прапорщиків, морських і авіаційних школах. Порушувалося питання і про видання українською мовою військових статутів та підручників для військових закладів⁵⁶.

Делегати розглянули і питання дисципліни та боротьби з дезертирством. Запорука свідомої і твердої дисципліни вбачалася у створенні української національної армії, що виключило б в ній дезертирство; армії, яка б відстоювала народні ідеали. З'їзд вважав, що полкові ради і військові з'їзди мають проводити відповідну роз'яснювальну роботу, а село не повинно покривати дезертирів⁵⁷.

В цей час на з'їзд прибули представники кооперативного з'їзду для обговорення земельної і продовольчої справи. Слово для доповіді було надано голові Селоспілки О.Степаненкові, який ознайомив делегатів з резолюціями, ухваленими на губернських селянських з'їздах Київщини, Полтавщини й Чернігівщини. Головна вимога їх - земля має належати тим, хто її обробляє, а надра України - її народові. З цього питання виступили П.С.Курявий, Вовченко, Гончаренко та ін. З'їзд ухвалив: "право власності на землю та підземні багатства в автономній Україні повинно належати виключно народові, умови ж розподілення цієї землі між працюючими на ній людьми виробить і визначить Український Сойм, на підставах справедливості та рівності всіх людей, що живуть не території України"⁵⁸. Водночас з'їзд зазначив, що треба розробити закони користування лісами, водними і мінеральними багатствами на громадських засадах. А до цього Тимчасовий уряд повинен негайно припинити будь-які акти купівлі й продажу, взагалі передачу землі і лісів з рук до рук, і насамперед, закордонним товариствам та окремим особам, врегулювати орендні відносини. Далі розпочалося обговорення продовольчого питання. З доповіддю виступив член правління Союзбанку Мельников, який докладно спинився на питанні постачання продовольство в армії. Він підкреслив, що селяни охоче його здають, але вивезення постійно

56. Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – Травень (май), № 7.

57. Там же.

58. Там же.

затримується. До запровадження монополії на хліб Мальников поставився негативно. Його доповідь доповнили Вовченко, С.Граждан, Крук, Окуневич та інші, які звинуватили поміщиків і спекулянтів у приховуванні хліба⁵⁹. З'їзд вирішив, що продовольче питання можна успішно розв'язати шляхом створення кооперативів і спілок селян під керівництвом Центрального Кооперативного Комітету.

Під час засідання на адресу з'їзду надійшла телеграма від виконкому Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів. В ній повідомлялось, що питання створення національних військ обговорюється у Петроградській Раді і буде винесене для розгляду на Всеросійський з'їзд Рад, який мав відбутися у червні, а питання можливого переформування запасних частин для утворення національного війська розглядається спеціальною комісією за участю представників національних організацій та Генерального штабу. А до того виконком Петроградської Ради просив Український військовий з'їзд і всі українські військові організації звернутися з відозвою до всіх солдатів-українців із закликом утриматись від самочинних дій

Ставлення Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів, яка займала оборонську позицію, до створення українських частин, викликало вибух гніву і обурення делегатів. С.В.Пелюрі, В.К.Винниченкові й А.Чернявському з великими труднощами вдалося закликати делегатів до продовження роботи. Вони переконали їх у тому, що треба зберігати контакти як з Петроградською Радою робітничих і солдатських депутатів, так і з Тимчасовим урядом, відстоюючи головний принцип уже схваленої резолюції про створення національної армії. Внесена полковником В.Поплавком телеграму-відповідь президія не поставила на голосування, а запропонувала продовжити роботу ще не один день і підготувати відповідний проект резолюції⁶⁰.

8 травня президія в'їзду винесла на розгляд делегатів текст телеграми-відповіді виконкомові Петроградської Ради. Виступаючі підтримали рішення направити до Петрограда спеціальну делегацію в

59. Киевская мысль. – 1917. – 10 мая.

60. Там же.

представників УЦР та Українського військового з'їзду для переговорів з урядом та Петроградською Радою робітничих і солдатських депутатів. В телеграмі зазначалося, що від результатів переговорів буде залежати спосіб і порядок формування українських частин⁶¹. Одночасно з'їзд схвалив звернення до солдатів, в якому закликав їх утриматися від самовільного залишення частин.

З'їзд виступив і на підтримку УЦР в справі передачі їй будинку Педагогічного музею, в якому розміщувалась "школа авіаційних спостерігачів". До командуючого КВО полковника К.М.Оберучева було направлено спеціальну делегацію (підполковник В.Поплавко, прапорщики М.М.Полоз та В.Потішко) для ведення переговорів з цього питання. Вони дістали запевнення про вирішення його в найближчий час.

В останній день роботи з'їзд постановив вимагати асигнування УЦР коштів з казни на національні потреби, оскільки вона "робить велике державне діло". В іншій резолюції - щоб весь склад адміністрації на Україні був негайно поповнений пропорційно представниками всіх національностей, які проживали в краї. Визнавши УГВК державною установою, з'їзд окремою резолюцією ухвалив, що він утримуватиметься на державні кошти. Визначити дату скликання наступного військового з'їзду доручалося УГВК.

У гострій боротьбі проходили вибори членів до УГВК, оскільки від того, хто увійшов би до складу, значною мірою залежав дальший розвиток українського військового руху. До комітету було обрано 18 чоловік: військовий чиновник С.В.Петлюра (голова комітету), солдат запасу В.К.Винниченко, військовий лікар І.М.Луценко; підполковники - В.Павленко, В.Р.Поплавко, О.М.Пількевич, Ю.Є.Капкан; матрос С.Д.Письменний, генерал-майор М.Іванов, військовий чиновник І.М.Горемика-Крупчинський; підпоручики М.І. Міхновський та А.Чернявський; прапорщики М.М.Полоз, Ф.О.Селецький, А.В.Певний, В.Потішко; солдати Д.Д. Ровинський та С.Граждан⁶².

61. Киевская мысль. - 1917. - 9 мая

62. Вісті з Української Центральної Ради. - 1917. - Травень (май), № 7.

Перший Український військовий з'їзд ухвалив ряд рішень, які мали важливе значення для розвитку національного руху в цілому на Україні та поза її межами. Одночасно він сприяв зростанню національної свідомості військових-українців і відіграв значну роль у розгортанні боротьби за створення українських національних частин.

ДРУГИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ З'ЇЗД

Після Першого Українського військового з'їзду український рух у військах почав ширитись в арміях по всіх фронтах, у тилкових округах по всій території Росії. Причому для багатьох народів саме він став взірцю у їхній боротьбі за національну незалежність.

В Україні домагання українізації частин набули масового характеру. У ряді міст солдати запасних піхотних полків оголошували їх українськими, як це було в Умані, Житомирі, Чернігові тощо, наполягаючи на визнанні їх військовим командуванням.

Однак найбільше сприяли розвиткові національного руху у військах, як і національно-визвольній боротьбі українського народу цілому, події, пов'язані з переговорами Центральної Ради з Тимчасовим урядом та Петроградською Радою робітничих і солдатських депутатів про визнання автономії України. Виконуючи постанову Першого Українського військового з'їзду про негайне вжиття рішучих заходів по здійсненню доручень, даних Національним конгресом, Центральна Рада обрала делегацію у складі 10 чол., до якої увійшли і представники УГВК (В.Винниченко, С.Єфремов, М.Ковалевський, Г.Одинець, Д.Коробенко, С.Письменний, О.Пількевич, А.Чернявський, Д.Ровинський і І.Сніжний).

Делегація передала Тимчасовому уряду і Петроградській Раді робітничих і солдатських депутатів доповідну записку - так звану Декларацію Центральної Ради, в якій викладались вимоги до уряду, що стосувалися «устрою» українського народу. Пропонувалося, щоб Тимчасовий уряд виявив у тому чи іншому акті своє прихильне ставлення до автономії України; щоб у роботі міжнародної конференції на якій вирішуватиметься доля українських земель, взяли участь і представники українського народу. Для всебічного ознайомлення уряду з життям українського народу та для сприяння справі втілення у життя його заходів порушувалося питання про призначення при ньому особливого комісара у справах України, а на самій Україні - особливого крайового комісара. Окремим пунктом було виділено питання про українські війська. "В цілях піднесення бойової сили армії і відновлення дисципліни, - підкреслювалося в

Декларації, - необхідно перевести в життя виділення Українців в окремі військові частини як в тилу, так, по можливості, і на фронтах". Поряд з цим зазначалося, що всі адміністративні посади на Україні мають посідати люди, які добре знають її життя і володіють українською мовою; що українізацію необхідно поширити па середню і вищу школи; забезпечення Центральної Ради коштами з державної скарбниці. Декларація відбивала всі ті рішення, які були схвалені Першим Українським військовим з'їздом.

Та Тимчасовий уряд не поспішав з відповіддю. В той час Київ відвідав новий військовий міністр О.Ф. Керенський. 21 травня відбулася його зустріч з членами Центральної Ради та УГВК, у якій взяв участь і повий командуючий військами КВО К.М.Оберучев. М.С.Грушевський підкреслив, що український народ чекав негайного принципового визнання Тимчасовим урядом автономії України і запитав О.Ф.Керенського про його ставлення до цього питання. Проте останній дав ухильну відповідь, водночас зазначивши, що слід рахуватися з поглядами всієї Росії, а це можна буде з'ясувати тільки на Установчих Зборах. М.С.Грушевський у відповідь зауважив, що йдеться не про незалежність України, не про відокремлення від Росії, а про автономію в межах федеративної Російської республіки і відкладати вирішення цього питання далі не можна⁶³.

Виступаючи у виконкомі Ради об'єднаних громадських організацій, О.Ф.Керенський був значно відвертішим. Він заявив, "що зараз перегрупування російської армії за національною ознакою неможливе". На засіданні виконкому Ради військових депутатів КВО військовий міністр виявив різко негативне ставлення до національного руху на Україні. "Ми зараз, - сказав, зокрема, він, - переживаємо трохи нездорове захоплення національним питанням, яке межує з шовінізмом"⁶⁴.

Делегація Центральної Ради, так і не дочекавшись конкретної відповіді від Тимчасового уряду, повернулася на Україну. А 1 червня Тимчасовий уряд дав офіційно негативну відповідь на вимоги Ради. Він заявив, що не може визнати Центральну Раду виразником

63. Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – Травень (май), № 6.

64. Воин свободной России. – 1917. – 25 мая

волі всього українського народу, оскільки вона не обиралася всенародним голосуванням, а питання про надання Україні автономії можуть вирішити тільки Установчі Збори. Ситуація різко загострилася, ти,? більше, що через кілька днів в Києві мали відбутися Перший селянський та Другий Всеукраїнський військовий з'їзди.

Ще 22 травня УГВК у телеграмі на ім'я військового міністра О.Ф.Керенського і Верховного головнокомандуючого просив повідомити військові частини про скликання на 4 червня у Києві Другого Всеукраїнського військового з'їзду⁶⁵. Його метою було підведення підсумків українського руху у військах, а також підтримка вимог Центральної Ради. У телеграмі-відповіді від 28 травня військовий міністр повідомив, що він вважає з'їзд несвоєчасним через воєнне становище, і не можна відволікати офіцерів і солдатів від їх обов'язків. А для заспокоєння солдатських мас у телеграмі повідомлялось, що питання про національні війська виносяться на розгляд уряду⁶⁶.

Фактична заборона з'їзду військовим міністром дала протилежні наслідки - ніщо вже не могло зупинити делегатів, які побачили в цьому акті наступ на права і свободи, завойовані в дні революції, і зрозуміли, що з'їзд організованого вояцтва є та сила, яка має протистояти Тимчасовому урядові. З'їзд мав розпочати свою роботу 4 червня в Троїцькому Народному будинку (нині - театр оперети), але його приміщення виявилось занадто малим (вже в перший день роботи з'їзду було зареєстровано 1983 делегатів). Відкриття з'їзду було перенесено на 5 червня в міський Оперний театр. Біля Троїцького Народного будинку відбувся великий мітинг солдатів, які різко засудили політику Тимчасового уряду і дії військового міністра. Прозвучали і заклики представників "Союзу Української Державності" до негайного проголошення державної незалежності України. Потім делегати з'їзду разом з прибулим 1-м українським полком ім. Б.Хмельницького рушили на Софійський майдан, де відбувся другий великий мітинг. Головним лейтмотивом усіх виступів на ньому став

65. 1917 год на Киевщине. Хроника событий. – Киев, 1928. – С.85.

66. ЦДАГО України, ф.1705, оп.1, спр.7, арк.9

заклик до солдатів підтримати вимогу надання Україні автономії.

Наступного дня Оперний театр був переповнений, делегати розмістилися навіть з оркестровій "ямі". Об 11 год. на сцену вийшли всі члени УГВК. Від його імені з'їзд відкрив С.В.Петлюра. Він запропонував обрати президію у складі 5 чол., але надійшли пропозиції і про 9 та 15 чол. Та все ж з'їзд підтримав по довгих дебатах думку Комітету, ухваливши, щоб кожний кандидат розповів про себе.

Делегати палко привітали голову УЦР М.С.Грушевського, який прибув на з'їзд.

Після короткої перерви, під час якої визначилися кандидатури до складу президії, член УГВК А.Певний повідомив, що в роботі з'їзду беруть участь 1988 делегатів з вирішальним голосом, які представляють 1 393 596 військових. 65% їх становили делегати від фронту і 35% - від тилу. На з'їзд прибуло чимало представників військових-українців з Петербурзької, Московської, Мінської, Казанської, Двінської, Омської, Терської губерній та Північного, Західного, Південно-західного і Румунського фронтів. А невдовзі кількість делегатів вросла до 2,5 тис., які представляли близько 2 млн. чол.⁶⁷

Після того, як з'їзд заслухав кожного кандидата, висунутого до складу президії, до неї було обрано: від українських есерів - П.С.Курявого, І.Г.Дудкіна, К.Г.Воротновського-Сивошапку, Гавршюка і від українських есдеків - М.Г.Левицького. Всі кандидатури самостійників з'їзд забалотував⁶⁸. Почесним членом президії було обрано М.С.Грушевського.

На першому засіданні головував Гаврилюк. М.С.Грушевський привітав делегатів від імені УЦР, на яку, за його визначенням, український народ "дивиться як на Тимчасовий уряд України". Зупинившись на переговорах з Тимчасовим урядом про надання Україні автономії і його відмові, Михайло Сергійович заявив, що більше ні на кого покладатись, крім на самих себе: "Закликаю вас до здійснення автономії України в федеративній Росії та утворення на

67. Робітничая газета. – 1917. – 6,7 черв.; Нова Рада. – 1917. – 8 черв.

68. Киевская мысль. – 1917. – 6 июня.

Україні демократичного ладу, який забезпечить інтереси трудящого народу"⁶⁹. При цьому він зазначив, що всім національним меншостям, що проживають на Україні, будуть забезпечені всі права.

М.С.Грушевський побажав, щоб за прикладом Всеукраїнського селянського з'їзду, на якому було обрано Раду селянських депутатів, що всім своїм складом увійшла до Центральної Ради, делегати обрали Раду військових депутатів, яка теж поповнить її склад. Він висловив упевненість, що і на майбутньому робітничому з'їзді буде створено Раду робітничих депутатів, яка теж увіллється до УЦР і, таким чином, в ній будо представлений весь український народ.

На вечірньому засіданні делегатів з'їзду привітали представники ряду організацій і партій: від ЦК УПСР - М.М.Ковалевський; від Центрального Комітету Селянської Спілки та Ради селянських депутатів - М.Стасюк, який заявив, що селянство у боротьбі за землю розраховує на допомогу солдатів; від Українського військового організаційного комітету – полковник Глинський.

Після обговорення порядку денного, запропонованого президією та УГВК, з'їзд ухвалив розглянути такі питання: 1) правомочність з'їзду; 2) доповідь про діяльність УГВК; 3) доповіді з місць; 4) про сучасний політичний момент; 5) справу націоналізації війська; 6) про українців-рекрутів та українізацію тилових військових організацій на Україні; 7) про освіту та земельні справи; 8) статут УГВК, його склад, права та обов'язки; 9) вибори УГВК; 10) поточні справи⁷⁰.

З позачерговою заявою виступив полковник Глинський, який спинився на організації Першого українського полку. Він зачитав телеграму, в якій віддавався наказ про негайну відпранку його на фронт. Однак з'їзд вирішив розглянути це питання після доповіді УГВК⁷¹.

Далі з'їзд працював за зачиненими дверима, оскільки

69. Нова Рада.- 1917.- 6 черв.; Робітнича газета. - 1917. - 7 черв.

70. Нова Рада.- 1917.- 7 черв.

71. Киевская мысль.- 1917.- 6 июня

розглядалося питання про правомочність з'їзду у зв'язку з його заборонаю військовим міністром, а також заслуховувався звіт УГВК. Матеріали про обговорення питань на таких засіданнях у пресі не подавалися, але уявлення про них дають ухвалені резолюції.

6 червня головуєчий М.Г.Левицький зачитав вітальну телеграму від Польського військового з'їзду, що відбувався у той же час в Петрограді. Висловивши впевненість, що відкривається "шлях до розвитку та слави вільної України", делегати з'їзду заявили, що "українці і поляки в тісному братньому єднанні будуть стояти на сторожі непорушного права кожного народу на самовизначення"⁷². Президії було доручено привітати воїнів-поляків.

З привітанням виступили також письменник О.І.Левицький та І.М.Стещенко (від Товариства шкільної освіти), який закликав творити власну культуру після кількох століть неволі.

Делегати одноголосно ухвалили резолюцію про правомочність з'їзду, підготовлену редакційною комісією, відхиливши внесену прапорщиком М.Д.Масюком. "Український народ, рівний зо всіма культурними народами світу, - говорилося в ній, - має з часу знищення російського царату повні права вільного народу, котрі й буде боронити. Право зборів і з'їздів належить українцям, як і іншим вільним народам, а тому Другий Всеукраїнський Військовий з'їзд постановив визнати заборону з'їзду військовим міністром Керенським незаконною і свої постанови обов'язково проводити в життя"⁷³. Далі з'їзд знову працював за зачиненими дверима, оскільки розглядалося питання про діяльність УГВК.

Вечірня засідання 6 червня почалося с напруженій обстановці через події, які відбулися в Києві. Надійшла позачергова заява від УГВК, який у повному складі вийшов на сцену. С.В.Петлюра повідомив, що після першого дня роботи з'їзду начальник київської міліції поручик Лепарський вдався до провокації. Він скористався з того, що звістка про закриті засідання з'їзду викликала у місті тривожні настрої і породила безпідставні чутки. У ніч на 6 червня Лепарський офіційно заявив командуючому КВО К.М.Оберучеву, що

72. Робітничка газета. – 1917. – 7 черв.

73. Там же.

нібито о 2 год. ночі військовий з'їзд ухвалив рішення зайняти губернське казначейство і відділення Державного банку. К.М.Оберучев тоді ж вночі, на початку четвертої години, зателефонував М.С.Грушевському і запитав, чи вірогідні відомості про рішення з'їзду перейти до "насильственных действий", Михайло Сергійович відповів, що він на вечірньому засіданні не був, але можэ запевнити, що з'їзд такої постанови не міг ухвалити. Та незважаючи на це спростування, К.М.Оберучев передав до газет повідомлення до населення і віддав розпорядження виставити посилені караули біля казначейства і банку, виходячи з того, що подібне рішення є спробою захоплення влади у місті⁷⁴.

УГВК вирішив направити до К.М.Оберучева свою делегацію, щоб спростувати провокаційну заяву поручика Лепарського. Це було доручено зробити С.В.Петлюрі і В.Р.Поплавку. Вони повідомили К.М.Оберучева, що засідання з'їзду, по-перше, закінчилося об 11-й годині, і, по-друге, що ніяких резолюцій того вечора з'їзд не ухвалював і взагалі питання про захоплення державних установ не порушувалося на ньому зі в який спосіб. Вони попросили К.Оберучева негайно повідомити через пресу, що заява Лепарського не відповідає дійсності. Делегати різко засудили провокаційні дії Лепарського і доручили УГВК підготувати відозву до населення, в якій розповісти про всі події, і передати її до "Известий Совета рабочих и солдатских депутатов" та внших газет. З'їзд заявив, що твердо стоїть на боці революції.

З'їзд продовжував свою роботу. Для привітання слово було надано представникові від естонського війська, який прибув з Ревеля. Він заявив про готовність естонців "допомогати українцям, про їх солідарність, яка вже виявилася в тому, що вони направили протест Тимчасовому уряду і Петроградській Раді з приводу заборони з'їзду. Єдність естонців з українською громадою у Ревелі засвідчив і представник від українців цього гарнізону. Член президії Гаврилюк і С.В.Петлюра подякували представникові від естонських військ, підкресливши, що майбутня Росія стане могутньою тоді, коли буде побудована на засадах федерації.

74. Нова Рада.- 1917.- 7,8 черв.; Робітнича газета.- 1917.- 8 черв.

Військовий лікар І.М.Луценко передав вітання від молдавського з'їзду, який відбувся в Одесі, і повідомив, що молдавани дружно співпрацюють з українцями.

Далі з'їзд знову працював за зачиненими дверима, а пізно ввечері на відкритій частині засідання було схвалено відозву до населення. В ній, зокрема, говорилося, що "УГК вважає вчинок д.Лепарського або провокаційним, або таким, що виник завдяки його нездатності виконувати обов'язки начальника охорони міста, бо його повідомлення викликало паніку і нацьковує одну частину населення проти другої..." і що воно є "у вищій мірі легковажним, збудованим на безпідставних чутках і ні в яким разі не відповідає дійсності"⁷⁵.

Надійшло й повідомлення, що К.М.Оберучев дав спростування у пресі. Пояснення до всієї цієї справи подав і М.С.Грушевський. Питання про К.М.Оберучева як командуючого КВО з'їзд вирішив вважати відкритим.

7 червня на початку засідання (головував В.К. Воротновський-Сивошапка) з'їзд заслухав проект резолюції по доповіді УГВК, який було передано до редакційної комісії.

Член УГВК полковник О.М.Пількевич повідомив делегатам, що на адресу Комітету надійшла телеграма зі Ставки Верховного, головнокомандуючого. Військовий міністр "наказав повідомити, що не зустрічає перешкод до продовження діяльності Українського Генерального Військового Комітету"⁷⁶. Заява ця була настільки запізнілою, що викликала дружній сміх присутніх.

Після привітання від українських залізничників (А.Макаренко) та представника Чорноморської української громади м.Севастополя (В.М.Лашенко) на трибуну піднявся офіцер, який висловив погляди самостійників. Він, зокрема, заявив, що не доводиться чекати на задоволення вимог українського народу і треба, щоб УГВК видав маніфест, в якому проголосив незалежність України. Та його виступ викликав негативну реакцію залу на той час Ідеї автономії України в межах федеративної Російської республіки, яку широко

⁷⁵ Робітничая газета.- 1917.- 8 черв.

⁷⁶ Нова Рада.- 1917.- 8 черв.

пропагували лідери УЦР, завоювала чимало прихильників.

На пропозицію В.Р.Поплавка з'їзд підтвердив необхідність запросити до УГВК для консультативної роботи генерала Л.Кондратовича, капітана О.Сливинського, підполковника О.Т.Жуковського і полковника Гриневича та П.М.Войтенка.

По доповіді УГВК з'їзд ухвалив визнати його заходи відповідними постановам Першого Українського військового з'їзду, а "працю для українського і російського війська корисною" і висловив йому подяку. З'їзд вимагав, щоб вища військова влада негайно затвердила УГВК і всі його звернення до неї обов'язково визнавалися й виконувалися, а його постанови втілювалися у життя. З'їзд висловив догану тим військовим-українцям, які не виконували постанови УГВК і тим самим гальмували процес українізації військ, і постановив: "...Прикази УГВК для всіх українців-воєнків 1 укр. військових організацій отнині є обов'язкові"⁷⁷.

На вечірньому засіданні мали обговорюватися доповіді з місць, але В.К.Винниченко запропонував перейти до розгляду політичного моменту. У своїй промові він підкреслив, що українці що тільки творять свою національну революцію, творять всупереч інтересам пануючої національності. Люди, які місяць до цього не знали, що таке Україна, тепер гаряче обстоюють її інтереси ("Ці маси складають уже величезну організовану силу, на яку ми можемо сміливо опертися"). І маючи таку силу, заявив він, можна не чекати Установчих Зборів⁷⁸. Далі В.Винниченко спинився на тому, що на Україні є прихильники і монархії, і гетьманщини, але предки українців - козаки - були республіканцями, і тому ніколи на Україні не буде монархії. Тим, хто вважав, що Україну слід оголосити незалежною державою, В.Винниченко заперечив: "...Ми ще не готові до цього, ми міцно приросли до Росії за 270 років спільного життя", щоб таку операцію можна було провести легко і безпечно. "Наша думка, - продовжив він, - що інших домагань, крім автономії, ми не можемо зараз пред'явити"⁷⁹. І пояснив, що мова

77. Робітнича газета.- 1917.- 8 черв.

78. Нова Рада.- 1917.- 9 черв.

79. Там же.

йде про автономію України у складі федеративної Росії з правом законодавчої ініціативи і видання законів, з правом власного їх скасування. Він також запевнив, що буде знайдено спільну мову з національними меншостями на Україні і що до Установчих Зборів Україна вже прийде з "готовою автономією".

Для участі в обговоренні доповіді зголосилося 40 делегатів. Одні з них, як Кобза, котрий заявив, що у вільній Росії знов не стало вільної України, пропонували навіть не роз'їжджатись, доки Тимчасовий уряд не гарантує свободи. "У часи революції не прохають, а беруть"⁸⁰, - сказав він. інші, як Малеча, закликали висловити урядові недовір'я, доки він не визнає вимог українців і не виділить коштів для УЦР. О.Шаповал обстоював думку про реорганізацію Рад робітничих і солдатських депутатів, щоб у них переважали представники українців. Треті, як член президії Гаврилюк, вважали, що представити російських соціалістичних партій не розуміють українського питання, що слід об'єднуватися з народами, які зазнавали гноблення в царській Росії. Павловський, зокрема, домагався права участі українців у міжнародній мирній конференції.

У заключному слові В.К.Винниченко підкреслив, "що нашу автономію ми добудемо шляхом організації", до уряду звертатися вже не треба, необхідно підвести фундамент під автономію України, що всі інституції влади на місцях діяли як українські. Після оголошення проекту резолюції з цього питання він передав її до комісії⁸¹.

8 червня на адресу з'їзду знову надійшло чимало привітань, у тому числі від Української Ради в Гельсінгфорсі, Українського обласного з'їзду в Петрограді, Кронштадтської української громади та багатьох інших.

Засідання почалося з обговорення доповідей з місць (головавав І.Г.Дудкін), але через те, що В.К.Винниченко мав йти на засідання УЦР, з'їзд розглянув та схвалив резолюцію "Про відношення до сучасного моменту", в якій відзначалося, що "1) Тимчасовий

80. Киевская мысль.- 1917.- 9 июня

81. Там же.

Російський уряд цілковито не розуміє національних відносин на Україні і не оцінює як слід великої організованої та стихійної сили пробудженої української демократії. 2/ Цим непорозумінням і систематичним опором домаганням Української демократії Тимчасове Центральне Правительство загострює національні конфлікти на Україні, перешкоджає великій організаційній роботі українського народу і викликає анархістичні настрої серед населення різних національностей, па Україні суцях"⁸². Зважаючи на це, з'їзд ухвалив, що для збереження здобутків революції по всій Росії Тимчасовий уряд має насамперед скасувати свої постанови "в справі домагань, які були представлені йому Центральною Українською Радою і негайного признання тих домагань". А, по-друге, з'їзд запропонував УЦР до уряду більше не звертатися і "негайно приступити до твердої організації краю в згоді з національними меншостями, цебто до фактичного переведення в життя підстав автономного ладу, як єдиного способу врятувати Україну і всю Росію від безладдя та загибелі"⁸³.

З'їзд зі свого боку обіцяв УЦР найрішучу підтримку в усіх її заходах і закликав український народ неухильно виконувати її постанови.

На прохання депутатів М.С.Грушевський пояснив, про яку автономію України йшлося - широку політичну автономію у федеративній Російській Республіці. "Ми самовизначимося і прийдемо на Рос. Уст. Збори, якщо вони колись відбудуться, лише за юридичною санкцією (законним затвердженням)"⁸⁴, - сказав він. З'їзд постановив негайно довести цю резолюцію до відома Тимчасового уряду.

Як згадував у своїх спогадах І.Гаврилук, "особливо яскраво визначилися настрої членів з'їзду під час звітів з місць. Від усіх фронтів і запілля, від рідних військових громад і бойових одиниць представники привезли свої резолюції, свої постанови, які доповнювали своїми промовама. І з усіх докладів, з усіх резолюцій виразно

82. Робітнича газета. – 1917. – 16 черв.

83. Там же.

84. Там же.

відзначалася одна мета: жити вільно національним життям у вільній демократичній Україні. І тоді ж од багатьох представників ми чули скарги і нарікання на те, що на фронтах у своїй організаційній праці українці увесь час терплять утиски з боку російського командування та безкінечні перешкоди з боку пануючої російської демократії, й тут же нарікання на Український Генеральний Комітет, що він увесь час тримає себе нерішуче, чим і допускає до таких болючих явищ; що Генеральний Комітет не дає українським військовим організаціям ніяких інструкцій, не вироблює своїх статутів, підручників і все не може вийти з стану якоїсь приватної організації, яка існує лише з ласки російських панів; підкреслювали, що Генеральний Комітет мусить зрозуміти, що він існує не з чиеїсь ласки, а існує на своїй рідній землі, уповноважений своїм народом, про що свідчить присутність тут військових представників"⁸⁵.

Серед доповідей з місць певний інтерес становив виступ Панченка від Серпухівського гарнізону, в якому українська громада налічувала 11 тис. чол. Її звернення до командування сформувати дві дивізії з українців наштовхнулося на негативне ставлення всіх демократичних сил. Їм не було надано жодного місця в Раді робітничих і солдатських депутатів, було відмовлено і у представництві на Всеросійському з'їзді Рад (йшлося про одне місце). І.М.Луценко доповів про згуртування українських сил в Одесі, створення військової організації. Оскільки українців, як і у Серпухівському гарнізоні, насамперед відправляли на фронт у маршових ротах, військова організація ухвалила припинити їх відправку.

Показовою була і заява В.В.Кекала (лікар козачої дивізії з м.Аткарська - Поволжя) від імені групи делегатів, які назвали себе "самостійниками". Вони не ототожнювали себе з тими, хто виступав за проголошення незалежної України. Обурені діями військового міністра, заявив він, вони просто вважали, що слід самим втілювати автономію в життя, самостійно. Таким чином, їхня група помилково назвала себе "самостійниками". Реакція делегатів, які

85. Збірник пам'яті Симона Петлюри. – С.205.

схвально зустріли цю заяву, свідчила про те, що самостійники на цьому з'їзді вже не мали підтримки*. Це підтвердив і виступ представника "Союзу української державності" Лукіянова, який намагався переконати з'їзд, що самостійники не домагаються окремої української держави⁸⁶, але йому не дали навіть скінчити. Українські соціал-демократи впевнено контролював роботу з'їзду.

Після перерви на з'їзді представником Звенигородського повіту вперше було заявлено про створення загонів вільного козацтва, які виконували функції міліції. Гаврилюк, привітавши вільно козацтво від імені з'їзду, як силу, що буде протистояти анархії в краї, запропонував, щоб їхня організація підлягала УГВК.

У зв'язку з тим, що УГВК мав зробити важливу заяву, далі з'їзд працював за зачиненими дверима.

9 червня засідання вів Гаврилюк. Продовжувалося обговорення доповідей з місць. Висловили бажання виступити 75 чол. і було вирішено заслухати по одному представникові від кожної армії і кожного округу. Свої доповіді делегати мали побудувати за розданою анкетною.

Між доповідями з місць з'їзд розглянув і ухвалив резолюцію "Про ставлення до неукраїнської демократії". Мова йшла про ту її

* У період між Першим і Другим українськими військовими з'їздами в УГВК не було єдності: боротьба між С.В.Петлюрою і В.К.Винниченком, з одного боку, і М.І.Міхновським, з другого, привела до того, що останній вийшов зі складу Комітету, оскільки він не дістав у ньому підтримки більшості. Спроба К.І.Міхновського, спираючись на 1-й Український полк, проголосити незалежність України в червні, мала авантюристичний характер, і хоча вона зірвалася, його було відправлено на Румунський фронт. Ім'я М.І.Міхновського було незаслужено забуте, але, як зазначив Д.Дорошенко", проведена ним робота по пропаганді ідеї створення української армії принесла значні результати, і навіть керівники УЦР під впливом наростання національного руху у військах змінили своє ставлення до останнього. (Д.Дорошенко.-Назв.праця.-С.359).

86. Робітничка газета. – 1917. – 10 черв.

частину, яка не розуміла українського питання і ставилась "вороже до змагань української демократії". З'їзд закликав її "до порозуміння і товариського співробітництва в будівництві нового загальнодержавного життя"⁸⁷.

З короткою доповіддю про рекрутів (новобранців)-українців від УГВК виступив прапорщик О.О.Селецький, який вимагав заборонити перекидання їх за межі України. Якби вони залишалися на Україні, підкреслив він, справа українізації гарнізонів не стояла би на порядку денному. Його підтримали К.П.Величко, І.М.Горемика-Крупчинський, матрос І.Г.Дудкін, який пропонував, щоб поповнення особового складу Чорноморського флоту проводилося виключно за рахунок українців. Проект резолюції, внесений прапорщиком Б.Кедровським, було передано до редакційної комісії. З'їзд схвалив її в останній день роботи - 10 червня. "Зважаючи на те, що політика обрусіння повинна тепер перейти до історії минулого ганебного деспотизму, що перевоз війська викликав зайву витрату народних грошей, що краще залишати рекрутів на рідній землі, де б вони могли стати до помочі рідному краю, З'їзд постановляє, щоб українці-рекрути зачислялись з цієї пори тільки у полки, що стоять на території України, і взагалі нікуди не вивозились"⁸⁸.

С.В.Петлюра докладно ознайомив делегатів із зразковим статутом військових громад, який складався із 43 розділів і регламентував усі напрями їхньої діяльності. Статут був переданий до редакційної комісії, а з'їзд продовжив заслуховувати доповіді з місць.

На вечірньому засіданні слово для позачергової заяви взяв голова української військової ради Катеринославського гарнізону, який запропонував скоротити обговорення доповідей з місць, щоб якнайшвидше повернутися назад у зв'язку з тим, що на фронті невдовзі розгорнуться важливі події. Та з'їзд не погодився з ним.

Пізно ввечері делегати знову повернулися до обговорення зразкового статуту військових громад.

Із земельного питання виступив П.С.Курявий і запропо

87. Нова Рада. – 1917. – 10 черв.

88. Робітничка газета. – 1917. – 11 черв.

нував делегатам приєднатися до постанов Всеукраїнського селянського з'їзду (проходив 23 травня - 2 червня), які і зачитав присутнім. З'їзд одностайно проголосував за них і пообіцяв "підтримувати їх всіма засобами"⁸⁹.

Член УГВК полковник О.М.Пількевич спинився на питанні українізації армії, висвітлив переговори з представниками урядової комісії, яку створив Тимчасовий уряд, коли в Петроград прибула делегація УЦР і УГВК. Вони обстоювали вимогу, що в Україні має стояти тільки українське військо. Особливе занепокоєння членів комісії викликала постановка питання про українізацію Чорноморського флоту. "...Якщо буде переведена націоналізація українського війська, то тоді автономія буде у наших руках і ніхто її в нас не вирве", - сказав на завершенні О.Пількевич. У внесеній ним резолюції УГВК пропонувалося негайно розробити план проведення українізації військ⁹⁰.

10 червня перед початком роботи з'їзду делегати розбились по арміях і округах для визначення своїх кандидатів до складу УГВК та Ради військових депутатів.

А потім делегати приступили до обговорення резолюції з питання українізації армії. Капітан О.Сливинський вважав, що УГВК не накреслив конкретного плану її проведення, а намітив тільки віхи, і висловив побоювання, що це може позначитися на боєздатності армії⁹¹. З'їзд не погодився з ним і прийняв резолюцію у такій редакції: "Підтримуючи постанову Першого Українського військового з'їзду про українізацію війська, з'їзд доручає Генеральному Українському Військовому Комітетові якнайскоріше розробити детальний план українізації війська і вжити всіх заходів для негайного переведення в життя"⁹².

На пропозицію головуючого на цьому засіданні К.Г. Вротновського-Сивошапки делегати прийняли рішення про скликання територіального з'їзду з метою "переведення підвалин

89. Нова Рада. – 1917. – 11 черв.

90. Робітнича газета. – 1917. – 11 черв.

91. Там же.

92. Нова Рада. – 1917. – 11 черв.

автономії України в життя". Вони вважали "необхідним пропонувати Центральній Раді якомога скоріше скликати територіальні збори для порозуміння з національними меншостями і розгляду проекту статуту автономії України"⁹³.

Делегати порушили питання і про народну освіту та повернення вчителів з армії, наголошуючи на тому, що треба рішучіше впроваджувати навчання українською мовою.

З великою доповіддю, присвяченою структурі та штатам УГВК і тим завданням, які стояли перед ним, виступив С.В.Петлюра. Підкресливши значення Комітету для формування українських частин, він доповів делегатам, що в розробці його побудови брали участь досвідчені фахівці, обрані з'їздом. За виробленою схемою УГВК мав складатися з президії - законодавчого органу і відділів, які б керували окремими напрямками його діяльності (агітаційно-просвітнього, організаційного, інспекторського, мобілізаційного, військових комунікацій, муштрового, стройового, спеціальних служб, правничо-консультаційного та канцелярії). Передбачалося, що при російському Генеральному штабі УГВК повинен мати 3-х своїх представників, при Ставці - 2-х 1 по одому - при штабах кожного флоту та фронту, військового округу, а також при Кубанському козацькому війську. Доповідач побажав, щоб до УГВК увійшли фахівці і свідомі українці.

Генерал-майор Л.Кондратович вніс пропозицію залишити в новому складі Комітету 3/4 старого для збереження наступності в роботі. Дехто з делегатів висловив побоювання, що УГВК буде проводити самостійну політику. Було дано роз'яснення, що весь склад обраного УГВК увійде до Центральної Ради, якій і підпорядкуватиметься у своїй діяльності. За винятком 4-х делегатів, які не голосували, з'їзд одностайно схвалив структуру Комітету. Передбачалося, що виборних членів у ньому буде 27: 15 мав обрати з'їзд, а 12 - залишалися зі старого складу. Пропозицію, що сам Комітет має визначити, хто в ньому залишиться зі старого складу, С.В.Петлюра категорично відкинув.

Після перерви делегати перейшли до обговорення питання про

93. Нова Рада. - 1917. - 11 черв.

організацію Рада військових депутатів. М.М.Полоз у своїй доповіді обґрунтував думку, що з'їзд має обрати тільки тимчасову Раду. Постійна Рада буде складатися з представників, обраних на фронтних, окружних та флотських з'їздах - по 1 депутатові від кожних 25 тис.

М.С.Грушевський також узяв участь в обговоренні цього питання, пояснивши, на яких підставах увійдуть до складу Центральної Ради всі три Ради - селянських, військових і робітничих депутатів. Такий склад її мав зберігатися до того часу, коли можна буде скликати Українські Установчі Збори. Він ще раз звернув увагу делегатів на те, що слід обирати людей, які зможуть сприяти розвою національного руху на Україні. З'їзд схвалив запропоновану схему організації Ради військових депутатів.

Під час перерви відбулися засідання представників українських есдеків і есерів, а також окремих армій та частин.

На вечірньому, останньому засіданні з'їзду делегати остаточно прийняли вже наведену вище резолюцію про рекрутів-українців та "Про освіту". Підтримавши постанови Першого Українського військового з'їзду про освіту та українізацію військової освіти, з'їзд постановив " всю справу освіти на Україні доручити секції Шкільної Освіти при Центральній Українській Раді"⁹⁴. Бурхливі дебати розгорнулися з приводу пропозиції внести до резолюції пункт про відкликання з армії вчителів-українців. Це питання було передано на розгляд УГВК. І, нарешті, з'їзд остаточно затвердив Статут військових громад, який кілька разів розглядався на попередніх засіданнях.

Було досягнуто згоди і щодо кількості членів УГВК залишалися всі 17 чол. старого складу і добиралися 10 нових. Перед виборами слово позачергово попросив В.К.Винниченко. Він піднесено повідомив, що того дня Мала Рада затвердила текст І "Універсалу Української Центральної Рада до українського народу, на Україні й поза Україною сущого", і розпочав читання його тексту: "Ми не можемо допустити вряй наш на безладдя та занепад. Коли Тимчасове Російське правительство не може дати лад у нас,

94 Нова Рада. - 1917. - 13 черв.

коли не хоче стати разом з нами до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе. Це наш обов'язок перед нашим краєм і перед тими народами, що живуть на нашій землі. І через те ми, Українська Центральна Рада, видаємо цей Універсал до всього нашого народу і оповіщаємо: *од нині самі будемо творити наше життя*⁹⁵.

Це викликало надзвичайне піднесення всіх делегатів. С.В.Петлюра і В.К.Винниченко закликали їх всіма силами підтримувати УЦР у здійсненні тих великих завдань, які постали перед українським народом і проголошені цим Універсалом. "Цей ентузіазм, з яким ви зустріли маніфест, - заявив В.Винниченко, - додає нам певності в своїх силах. Ви роз'їдетеся по всій Україні, по всіх її містах та селах, і навіть поза межами України і всюди розвезете цей універсал, розкажете, що ви тут робили та разом зо всіма, що вважають себе українця, об'єднаєтесь з Центральною Радою"⁹⁶.

Після урочистостей з приводу Універсалу відбулися вибори до УГВК, до якого увійшли: С.В.Петлюра, І.М. Луценко, В.К.Винниченко, В.Павленко, О.М.Пількевич, М.М.Полоз, С.Д.Письменний, М.Іванов, М.Горемика-Крупчинський, А.Чернявський, Д.Д.Ровинський, А.В.Певний, Ю.Є.Капкан, Ф.О.Селецький, С.Граждан, Б.Р.Поплавко, В.Потішко (прапорщик), Л.Кондратович (генерал-майор), В.Ф.Матяшевич (підполковник), О.Т.Жуковський, О.Сливинський (капітан), С.Білецький (штабс-капітан), М.Г.Левицький (поручик), В.Скрипчинський (поручик), Г.Глібовський (капітан), В.Кедровський (прапорщик), С.Г.Колос (солдат)⁹⁷.

Засідання з'їзду завершилося близько 2-ї години ночі 11 червня.

Наступного дня з'їзд обрав Тимчасову Раду військових депутатів у складі 132 членів, з яких 60% становили представники солдатів, 40% - офіцерів. Решта членів Ради мала обиратися на фронтових та окружних військових з'їздах. Того дня Тимчасова Рада військових депутатів

95 Винниченко В. Відродження нації. - Київ; Відень, 1920.- Ч.І.- С.222.

96. Нова Рада. - 1917. - 13 черв.

97. Робітнича газета. - 1917. - 14 черв. .

провела вибори своєї постійної президії, до якої увійшли: солдат Й.Ю.Гермайзе (у. с.-д.), прапорщик М.Є. Врублевський (у. с.-д.), унтер-офіцер П.М.Войтенко (у. с.-д.), солдат С.І.Березняк (у. с.-р.), прапорщик П.С.Паливода (у. с.-р.), підпоручик П.В.Куцяк (Чалий) і поручик М.Ю.Панченко (у. с.-р.)⁹⁸.

Делегати з'їзду одержали інструкцію із завданням роз'яснювати на волосних і сільських сходах, у частинах значення автономії України та I Універсалу УЦР.

Всі члени УГВК та Всеукраїнської Ради військових депутатів були включені до складу Центральної Рада як представники від військ.

Другий Всеукраїнський військовий з'їзд, який приділив значну увагу національним і політичним питанням і став тим форумом, спираючись на який керівники УЦР проголосили акт величезної ваги для українського народу - Перший Універсал, відіграв значну роль у розвитку національного визвольного руху. З'їзд сприяв процесу українізації військових частин, дальшому будівництву національної армії.

98. Дорошенко Дмитро. Назв. праця. - С.362.

ТРЕТІЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ З'ЇЗД

Тільки через чотири місяці було скликано наступний, Третій Всеукраїнський військовий з'їзд, який розпочав свою роботу в Києві 20 жовтня у переддень історичних, подій, які докорінно змінили долю всіх народів Росії.

Період після Другого Всеукраїнського військового з'їзду виявився у розвитку українського руху у військах надзвичайно драматичним, але не безуспішним. Зріс вплив українських фракцій у солдатських секціях Рад робітничих і солдатських депутатів та Радах солдатських (військових) депутатів, і насамперед у Київській та Одеській, у Румчероді* та ін.

Значних успіхів домоглися військові українці в здійсненні українізації частин у гарнізонах України. В Чернігові, Одесі, Харкові вони провели українізацію полків. У ряді гарнізонів, зокрема, Катеринослава, Одеси, Сімферополя, Феодосії та багатьох інших міст, сформувалися окремі роти, батальйони, команди.

Ще наприкінці травня на нараді в Ставці, де брали участь Верховний головнокомандуючий О.О.Брусилів і військовий міністр О.Ф.Керенський, було вирішено дозволити українізацію трьох корпусів на Південно-Західному фронті, які мали поповнюватися українцями і згодом вони були б названі українськими. Пізніше, після червневого наступу, командуючий Південно-Західним фронтом Л.Г. Корнілов запропонував генералові П.Скоропадському українізувати 34-й корпус. Згодом українізацію частин було дозволено в 6-му і 32-му корпусах Південно-Західного фронту.

Однак поряд з цим продовжувалася відправка солдатів-українців у складі маршових рот на фронт, причому до них насамперед включалися ті, які активно працювали в українських військових організаціях, і тим самим порушува

* Центральний виконавчий комітет Рад солдатських, матроських і робітничих депутатів Румунського фронту, Чорноморського флоту і Одеського військового округу, який поширював свою діяльність на Херсонську, Бессарабську, Таврійську, а також частину Подільської та Волинської губерній.

лася діяльність останніх. Солдати-українці вдавалися вже не тільки до протестів, а й до опору командуванню, відмовлялися виступати на фронт, як це було в Полтаві, Катеринославі, Одесі, Миколаєві, Херсоні, Умані, Сімферополі та багатьох Інших гарнізонах. УГВК не виступив рішуче на захист солдатів-українців, які мали виїхати на фронт, а це з одного боку, підірвало його вплив на широкі солдатські маси, а з іншого - значно ослабило той могутній рух, який розгорнувся за створення національної армії.

З проголошенням II Універсалу, в якому Центральна Рада оповістила, що відмовляється від спроби самочинного здійснення автономії України до Всеросійських Установчих Зборів і фактично від дальшої українізації частин, відбувся значний злам у настроях українських військових мас. Першою спробою військових-українців вплинути на Центральну Раду і УГВК було рішення солдатів-полуботківців, які не визнали II Універсалу, самочинним шляхом приступити "до заведення порядку на Україні". Солдати з українізованого полку ім. гетьмана П.Полуботка в Чернігові по дорозі на фронт прибули на розподільний пункт у Києві (хутір Грушки). Під впливом агітації самостійників з Клубу ім. гетьмана П.Полуботка вони вимагали від командування КВО визнати їх 2-м українським полком, але їм відмовили. Тоді, озброївшись, полуботківці у ніч на 5 липня виступили проти властей КВО, та не дістали підтримки ні від УГВК, ні від Центральної Ради. Солдатів роззброїли і за кілька днів відправили на фронт.

Після липневих подій Тимчасовий уряд швидко відмовився від тих своїх незначних обіцянок, які були дані Центральній Раді щодо українізації частин. Насамперед це виявилось у відправці з гарнізонів на фронт поряд з революціонізованими полками й українських підрозділів. Наприкінці липня командування віддало наказ про відправку з Києва 1-го Українського полку ім. Б.Хмельницького та всіх ешелонів із солдатами-українцями, що затрималися в місті. Коли ж ешелони з богданівцями рушили в міста, вони були обстріляні спочатку з Батієвої гори, а вдруге – біля ст.Пост-Волинський. Було чимало вбитих і поранених. Богданівців роззброїли й відправили на фронт. З Умані на фронт вивели

14-й піхотний полк, який солдати оголосили полком ім. сотника Гонти.

Ці події викликали масові протести військових, які вимагали усунення командуючого військами КВО К.М.Оберучева.

Наприкінці липня командування заборонило зводити в округах окремі українські частини для формування запасних підрозділів. Дозволялося тільки формування окремих взводів та рот в запасних піхотних полках, що входили до їх складу. 19 серпня командуючий КВО на підставі розпорядження Верховного головнокомандуючого оголосив, що УГВК не має права втручатися у розпорядження військових частин та відправку їх на фронт.

Як зазначав заступник голови УГВК В.Кедровський, "всі плани Українського військового генерального комітету, що мали своїм завданням влити українізацію в певні організаційні форми, які навіть російське військове командування визнавало доцільним, але не могло їх прийняти до виконання тому, що з українізацією армії була тісно пов'язана політична справа. Тому всі плани про упорядкування українізації армії відкидалися військовим міністром, а потім прем'єром російського уряду й головнокомандуючим Керенським. Це дезорганізувало планомірність праці Українського військового генерального комітету, дезорганізувало роботу українських організацій, що працювали на місцях"⁹⁹.

Восени посилювалися антивоєнні настрої. Вони охоплювали дедалі ширші солдатські маси, в тому числі й українців. Почастішали випадки невиконання наказів командування, особливо давати поповнення для фронту, то спостерігалось по всіх гарнізонах України. У зв'язку з розрухою в країні дедалі нестерпнішим ставало становище солдатів - не вистачало обмундирування, продовольства, бойового спорядження. Почався процес стихійної демобілізації, розкладу армії і це не могло не впливати і на військових українців.

Восени у військах посилювався український рух. У вересні-жовтні відбулися корпусні та армійські військові з'їзди солдатів-українців на Південно-Західному фронті, а потім на Північному, Західному та Румунському фронтах, на яких насамперед порушувалися питання про війну і мир,

99. Кедровський В. Назв, праця. - С.74.

владу і землю, про надання Україні автономії. Все це викликало обурення командування КВО, яке в жовтні на нараді у Бердичеві вимагало негайно припинити дальшу українізацію частин.

На час Третього Всеукраїнського військового з'їзду були повністю українізовані 3 дивізії, 6 - перебували в стадії завершення цього процесу і 7 - частково українізованих. 19 жовтня Центральна Рада ухвалила план повної українізації 15 піхотних дивізій і всіх гарнізонів в Україні.

Різко загострилися стосунки і між Тимчасовим урядом та Центральною Радою, що могло у будь-який час призвести до конфлікту. У такій обстановці починав свою роботу Третій Всеукраїнський військовий з'їзд.

До приміщення цирку на Миколаївській вулиці, де мав відкритися військовий з'їзд, прибули солдати 1-го Українського полку ім. Богдана Хмельницького і запросили делегатів на урочистий молебень на Софіївському майдані. Там, крім солдатів українського полку, зібралися юнкери-українці шкіл прапорщиків та ще ряд частин Київського гарнізону, а також делегації від матросів Балтійського і Чорноморського флотів. Туди ж прибула колона залізничників, зійшлося багато жителів міста. Від Софіївського собору і до Михайлівського майдану було все заповнене людьми. Після молебню відбувся парад 1-го Українського полку¹⁰⁰.

З'їзд розпочав свою роботу пів на третю дня. Відкрив його голова організаційної комісії прапорщик Є.В.Неронович (у. с.-д.), який від імені УГВК запропонував делегатам розбитися на фракції і визначити кандидатури до складу президії. Представники досить великої самостійницької течії на з'їзді намагалися зірвати промову Є.В.Нероновича, заявляючи, що УГВК нічого не було зроблено, і виступили проти поділу на фракції, одразу вносячи тим самим напруження у його роботу. Прибічники поділу на фракції доводили протилежне, але кожний з них не давав можливості висловити свої думки іншому. Питання було вирішено голосуванням.

Під час оголошеної перерви фракція українських есерів,

100. Киевская мысль. - 1917. - 21 окт.

найбільша на з'їзді, залишилася у залі для проведення свого засідання. Та група самостійників, яка займала один із секторів, зірвала засідання фракції, протестуючи проти його проведення в залі. Обурені делегати зажадали, щоб самостійники взагалі залишили з'їзд¹⁰¹.

Є.В.Нероновичу вдалося ліквідувати конфлікт і продовжити роботу з'їзду. Були заслухані привітання від партій і різних організацій - партії українських есерів, "Союзу української державності", Селянської спілки, поштово-телеграфної спілки, представника Холмщини, який висловив бажання жителів цього краю бути разом з Україною.

М.М.Ковалевський (у. с.-д.) у своєму привітанні повідомив з'їздові, що Тимчасовий уряд віддав розпорядження дати в судовому порядку хід розслідуванню причетності Центральної Ради та її Генерального Секретаріату до виступу полуботківців у липневі дні, і що він загрожує розгоном Центральної Ради. Це викликало гнівне обурення всього залу. М.М.Ковалевський підкреслив, що заяви І Універсалу про те, що "ми самі будемо творити своє життя" не здійснилися, оскільки керівники Центральної Ради стали на компромісний шлях. "Ми були проти угодової політики і тепер кличемо вас звернути на справжній шлях, - зазначив він - шлях утворення власними силами Української Демократичної Республіки".

Представник "Союзу української державності" В.Отамановський заявив, що настав час стати до бою за самостійну незалежну Україну¹⁰².

Далі в'їзд працював за зачиненими дверима, а ввечері відбулися засідання фракцій, що проходили у різних місцях Києва, на яких були обрані члени президії з'їзду.

21 жовтня делегати приступили до формування президії. Найбільша фракція з'їзду - українських есерів - запропонувала надати їй 4 місця, українським соціал-демократам - 2 й іншим партіям та групам - по одному. З'їзд прийняв цю пропозицію. Та коли М.Ю.Панченко (у. с.-р.) заявив про те, щоб "Союзу української державності" і

101. Нова Рада. – 1917. – 21 жовт.

102. Христюк Павло. Назв.праця. – Т.ІІ. – С.40.

самостійникам разом надати одне місце, що і підтримав з'їзд, самостійники знову почали протестувати, оскільки вони просили два місця. До президії були обрані: від українських есерів - Лебединець (голова з'їзду), Шаулко, Блонський, Чернець, від українських есдеків - Табурянський, Скар (заступник голови), а також безпартійний Лорченко, соціал-федераліст Андрущенко, націонал-революціонер Коваленко¹⁰³.

Після першого дня, за неповними даними, партійний склад 1000 делегатів, що прибули на з'їзд, був таким: 738 українських есерів, 111 українських есдеків, 24 соціаліста-федераліста, 22 самостійники, 13 націонал-революціонерів, 3 безпартійні соціалісти, 1 анархіст-індивідуаліст, 11 більшовиків, 90 безпартійних і 80 делегатів, чия приналежність залишилася нез'ясованою. Згодом кількість делегатів зросла до 2,5 тис. чол.¹⁰⁴

Делегати, стоячи, гаряче привітали голову Центральної Ради М.С.Грушевського. Він склав привітання з'їзду від імені УЦР і подякував за ту значну роботу, яку провели вони в обороні свободи і вільної України. "Ми певні, - сказав він, - що ви підете разом з нами до нашої мети – *української демократичної республіки в федерації з російською республікою*". Виклавши найближчі завдання національно-визвольної боротьби, М.С.Грушевський не приховував, що на цьому шляху їх чекають значні труднощі. В останній час, продовжив він, посилюються "атаки на Центральну Раду", оскільки вона стоїть на захисті соціальних прав трудящих. "Ми ні на крихітку не здійшли з дороги до *утвердження нашої вікової державності*, до створення української демократичної республіки і до *прав трудового народу на вільний труд і на землю*", - сказав він на закінчення¹⁰⁵.

Делегати обрали М.С.Грушевського почесним головою з'їзду. Вітаючи з'їзд від УСДРП, М.В.Порш підкреслив, що в умовах, коли Тимчасовий уряд переходить у наступ на Центральну Раду і її Генеральний Секретаріат, коли шириться

103. Народня воля. - 1917. - 22 жовт.

104. Нова Рада. - 1917. - 22, 29 жовт.

105. Народня воля. - 1917. - 22 жовт.

безладдя, треба організувати тверду владу і висловив упевненість, що це може зробити тільки дисциплінована національна армія. Від Польської соціалістичної партії виступив Домославський, який потім зачитав ухвалену нею резолюцію про підтримку боротьби українців за скликання суверенних Установчих Зборів¹⁰⁶.

Делегати привітали, в свою чергу, представників французьких, бельгійських і румунських частин, які були присутніми на з'їзді.

Від Генерального Секретаріату виступив його голова В.К.Винниченко. Він заявив, що народний рух нестримно йде вперед, незважаючи ні на які перешкоди. Далі у відповідь на записку В.Винниченко розповів про напружені стосунки з Тимчасовим урядом. Коли Генеральний Секретаріат одержав від уряду телеграму з викликом генеральних секретарів до Петрограда, було вирішено виїхати. Але невдовзі по тому з газет стало відомо, що нібито дано вказівку розпочати судову справу проти Генерального Секретаріату. Тимчасовому урядові було направлено запит, але офіційної відповіді не надійшло, і тоді генеральні секретарі вирішили зачекати. В.К.Винниченко підтвердив, ще всі генеральні секретарі твердо стоять на ґрунті Декларації Генерального Секретаріату і не збираються від неї відступати, але вони не є чиновниками Тимчасового уряду. Генеральний Секретаріат був утворений революційною волею народу і підзвітний тільки УЦР. "Нам необхідна повнота влади, але уряд не йде нам назустріч, - підкреслив він. - А народні інтереси якраз тепер вимагають того, щоб Генеральний Секретаріат міцно взяв до своїх рук владу на Україні, і було б гріхом, коли б він цієї влади не взяв"¹⁰⁷. Генеральний Секретаріат, що спирається на революційну демократію, продовжив він, "має силу і владу". Генеральний Секретаріат, заявив В.К.Винниченко, не може погодитися з тим, що за інструкцією Тимчасового уряду, від України відірвано кілька губерній без з'ясування думки їх населення.

Він також повідомив делегатам, що Секретаріат прагне того, щоб військова влада на Україні належала йому. Оскільки

ки військові власті на Україні не знаходять взаєморозуміння з Генеральним Секретаріатом, В.К.Винниченко висунув вимогу домагатися, щоб представники військової влади призначалися тільки за погодженням з Секретаріатом. Не можна допустити, підкреслив він, щоб військові власті на Україні не працювали в контакті з Генеральним Секретаріатом в умовах стихійної демобілізації, пограбування військового майна, шляхом вивезення його з України. Це необхідно і в справі вироблення єдиного плану демобілізації і збереження порядку на Україні. Так, головнокомандуючий Південно-Західним фронтом погодився проводити демобілізацію у згоді з Генеральним Секретаріатом, але яка буде реакція Ставки Верховного головнокомандуючого невідомо, - пояснив він¹⁰⁸.

В.К.Винниченко назвав звинувачення Генерального Секретаріату в сепаратизмі і самостійності провокацією. "Всім тим, що ми тепер маємо, завдячуємо своєму революційному військові, котре найбільше дало для досягнення цих здобутків волі, які тепер у нас в"¹⁰⁹, - закінчив він.

Делегати висловили побажання, щоб за таких обставин генеральні секретарі утрималися від поїздки до Петрограда, однак В.К.Винниченко заперечив, що генеральні секретарі все ж вирішили їхати, оскільки багато державних питань потребували негайного розв'язання¹¹⁰.

Потім слово було надано генеральному секретареві військових справ С.В.Петлюрі, тепло зустрінутого всіма присутніми, крім самостійників. Він підкреслив, що завданням з'їзду має бути вироблення єдності думки а Центральною Радою, узгодженість з нею всіх дій.

З привітанням до з'їзду виступили: генеральний секретар освіти І.М.Стешенко, ректор Українського народного університету І.М.Галицький, голова Всеукраїнської Ради військових депутатів С.І.Березняк, голова Всеукраїнської Ради робітничих депутатів В.Д.Довженко, представник Чорноморського флоту Савченко, а також представники

108. Народня воля. - 1917. - 22 жовт.

109. Народна Рада. - 1917. - 22 жовт.

110. Киевская мысль. - 1917. - 22 окт.

Української Ради Балтійського флоту, залізничники й багато ін.¹¹¹

Делегати розійшлися на наради партійних фракцій, а ввечері пройшли секційні засідання по арміях та округах.

23 жовтня перед початком засідання серед депутатів поширювалася листівка, в якій говорилось, що УГВК не виконав завдань, що стояли перед ним, і слід замінити багатьох його членів, і насамперед С.В.Петлюру¹¹².

Після привітань від окремих військових і громадських організацій з позачерговою заявою виступив представник полку ім. гетьмана П.Полуботка з проханням до з'їзду підтримати їх вимогу про затвердження полку, оскільки він мав виїжджати до Ставки Верховного головнокомандуючого для з'ясування цього питання. 2736 полуботківців направили до Немирівського полку. З місць пролунали голоси, що треба вимагати, а не просити - "доволі ми просили!". А, по-друге, він попросив підтримки з'їзду у визволенні з Косого капоніру 11 полуботківців, ув'язнених за участь, у виступі в липневі дні, оскільки судові власті не виконали розпорядження О.Ф.Керенського з цього приводу. Головуючий на з'їзді Лебединець запропонував передати їх вимоги до президії¹¹³.

З'їзд схвалив порядок роботи, запропонований фракцією українських есерів: 1) доповіді з місць; 2) доповідь УГВК; 3) доповідь Всеукраїнської Ради військових депутатів; 4) українізація війська: а) українізація військових комітетів, б) їх становище і стосунки з центральною російською владою; 5) сучасний політичний момент: а) поділ України, б) крайова влада на Україні, в) Українські Установчі Збори, г) Російські Установчі Збори, д) війна і мир, е) земельне питання; 7) демобілізація; 8) поточні справи¹¹⁴.

Слухання доповідей з місць відбувалося за зачиненими дверима. Спочатку виступили представники фронтів. Наприкінці засідання 23 жовтня з позачерговою заявою до

111. Народня воля. - 1917. - 22 жовт.

112. Нова Рада. - 1917. - 24 жовт.

113. Киевская мысль. - 1917. - 24 окт.

114. Нова Рада. - 1917. - 24 жовт.

делегатів звернувся представник фракції українських есерів М.Ю.Панченко, який повідомив, що серед учасників з'їзду з 22 жовтня поширюється листівка нібито з відозвою партії українських есерів. У ній стверджувалося, що Росія збирається окупувати Україну, знищити її волю. Солдатів закликали перейти від паперових резолюцій до зброї, боротися проти УГВК, який піддавався гострій критиці. Від імені Бюро ЦК УПСР М.Панченко заявив, що українські есери ніяких відозв не видавали і зачитав спростування керівного органу партії.

Того ж дня на з'їзд прибула для привітання делегація Загальнофронтowego козачого з'їзду, який проходив тоді у Києві. Та коли обрана на Всеукраїнському військовому з'їзді делегація прибула до козаків її не пропустили на засідання. Це виявилось досить симптоматичним, оскільки в жовтневі дні козачий з'їзд зайняв позицію підтримки штабу КВО.

24 жовтня вранці, до початку роботи з'їзду, до цирку прибув полк георгіївських кавалерів, який сформувався у місті. Вони звернулися до з'їзду з проханням визнати їх українським полком ім. полковника Івана Богуна¹¹⁵.

Того дня з'їзд продовжував слухати доповіді з місць: виступали представники фронтів і округів. Потім перед делегатами почали звітуватися начальники відділів УГВК. Про діяльність агітаційно-просвітнього відділу доповів, зокрема, М.Г.Левицький. Було прочитано звіт і про роботу мобілізаційного відділу¹¹⁶. Наступного дня делегати ознайомилися з роботою медико-санітарного, інспекторського та технічного відділів Комітету.

26 жовтня з'їзд вже розглядав становище, що склалося у зв'язку з повстанням в Петрограді. З'їзд вирішив припинити свою роботу і оголосив весь свій склад полком. Створений комітет сформував з його учасників три курені, які було поділено на сотні та обрано старшин¹¹⁷.

Однак 27 жовтня загальні збори делегатів, які відбулися

115. Народня воля. - 1917. - 24 жовт.

116. Народня воля. - 1917. - 25 жовт.

117. Нова Рада. - 1917. - 27 жовт.; Киевская мысль. - 1917.- 28 окт.

в Педагогічному музеї, ухвалили продовжити роботу з'їзду¹¹⁸.

На засіданні 28 жовтня, що проходило при переповненому залі, було зареєстровано 2500 делегатів. Головував Лебединець.

З позачерговою заявою до з'їзду звернувся М.Ю.Панченко, який ознайомив делегатів із становищем у кисті та роботою створеного Центральною Радою 25 жовтня Крайового Комітету по охороні революції, коли було одержано відомості про події, що відбулися в Петрограді. Метою комітету визначався захист завоювань революції і збереження спокою в краї. Йому підлягали всі органи влади. Працював він до 27 жовтня.

Комітет по охороні революції пред'явив командуючому КВО М.Квечинському ряд вимог, в тому числі: щоб усі українські військові частини підлягали тільки наказам УГВК; щоб було створено комісаріат у складі 6 осіб, який би контролював розпорядження штабу і командуючого військами; усунути комісара Тимчасового уряду І.І.Кирієнка. Однак командуючий округом відхилив усі ці вимоги, за винятком питання про створення комісії. Українські есери ще раніше заявили, що в разі відхилення вимог Комітету властями КВО вони вийдуть з його складу. Після відповіді командуючого КВО есери вийшли з Комітету по охороні революції, залишивши за собою свободу дій у тилу й на фронті. До них приєдналися і українські соціал-демократи.

27 жовтня, о пів на п'яту ранку під головуванням М.В.Порша в Педагогічному музеї почалося засідання Крайового комітету, на яке прибули представники штабу КВО. На ньому були присутні представники Малої Ради, міської Думи, а також різних партій - меншовиків, ряду єврейських соціалістичних партій. Делегації штабу КВО були викладені вимоги Комітету по охороні революції - всі розпорядження штабу округу не можуть виконуватися без санкції утворюваного комісаріату, а розпорядження, які стосуються українських, військ, мають виконуватися тільки з санкції УГВК. Комітет одноголосно схвалив цю пропозицію, та представники штабу утримались від голосування. їм було запропоновано, щоб власті КВО усунули комісара І.І.Кирієнка і передали його функції комісаріату.

118. Нова Рада. – 1917. – 29 жовт.

Тим часом серед солдатів, матросів і офіцерів, що знаходились у будинку музею, зростало напруження. Близько 6 год. до кімнати, де проходило засідання, увійшов караул, який відмовився випустати присутніх. Переговори М.В.Порша і М.С.Ткаченка не увінчалися успіхом. Лише близько 11 год. караул був знятий, а присутні звільнені з-під арешту¹¹⁹. Таким чином, повідомив М.Ю.Панченко, Комітет по охороні революції припинив свою діяльність.

Після довгих дебатів, чи продовжувати роботу з'їзду згідно з порядком денним і заслуховувати звіти відділів УГВК, чи розглянути політичне становище, яке склалося в країні і, зокрема, на Україні та в Києві, вирішили розглядати питання поточного моменту, головними з яких були ставлення до повстання в Петрограді та про владу на Україні у зв'язку з поваленням Тимчасового уряду.

Делегат Білопольський звернув увагу присутніх на те, що більшовики хочуть передати владу Радам робітничих і солдатських депутатів, що треба їх морально підтримати і співчутливо поставитися до їхнього виступу. "Наше співчуття може виявитися в тому, що українські війська не будуть послані в Петроград для приборкання більшовиків, з фронту ми теж не пустимо своїх військ для цієї мети...", - заявив він¹²⁰. Однак при цьому Білопольський зазначив, що українцям з більшовиками поки що не по дорозі: "...Ми не можемо згодитись на передачу всій владі Радам солдатських та робітницьких депутатів, бо на Україні не вся демократія скупчена в цих Радах"¹²¹. Промовець вніс резолюцію, в якій пропонувалося не посилати війська до Петрограда, але визнавалося необхідним боротись з домаганнями більшовиків.

Від чорноморських і балтійських моряків виступив матрос Кузь. Він засудив нерішучу діяльність Комітету по охороні революції, який, за його словами, сам себе поховав, не перебравши владу до своїх рук навіть у місті і залишивши штабові КВО свободу дій. Він висловився за владу трудової демократії: "Якщо ж наш вищий орган – рада –

119. Киевская мысль. - 1917. - 28 и 29 окт.; Нова Рада. - 1917. - 29 жовт.

120. Киевская мысль. - 1917. - 29 окт.

121. Нова Рада. - 1917. - 29 жовт.

рада - відмовиться вступити на цей шлях - ми, чорноморці, підемо на місця і там почнемо створювати свою владу"¹²².

711-й за списком промовець (це був член Київського Комітету РСДРП(б) І.Ю.Кулик), зазначивши, що в Петрограді йде боротьба за владу між Керенським та Леніним, поставив перед делегатами запитання "З ким ми?". "З Леніним! З Леніним!.." – залунали звідусіль крики¹²³. І.Ю.Кулик наголосив на тому, що Україні треба обрати свій шлях – ми повинні боротися за свою владу на своїй землі.

Наступний оратор підкреслив, що Керенський має право знімати з фронту частини 1 вводити їх в Україну. А де ж українські частини, які обіцяв УГВК привести в Київ? Не можна боротися словами, коли насувається озброєна сила. Слід вимагати, щоб УГВК видав наказ, за яким українські військові сили мають бути наготові для захисту України.

Інший промовець заявив, що тепер владу повинна взяти революційна демократія. "Нами обраний вищий революційний орган влади - Центральна Рада. Але вона йде шляхом угод, уступок, прохань у Петрограда. Досить цього! Тепер ми вказуємо їй інший шлях - шлях революційний. Шлях переговорів скінчений". Далі цей оратор заявив, що влада в Україні повинна бути передана Центральній Раді, що саме так постановили три корпуси. "Чого ми боїмось? - запитав він. - ...З'їзд сьогодні повинен сказати своє рішуче слово про то, що 3 млн. людей говорять: досить поступок! Досить прохань!" і Генеральному Секретаріатові буде дано такий же наказ - годі їздити в Ставку 1 прохати, - продовжив він. - "Українізуйте полки, корпуси!" Але війська з фронту слід знімати обережно. Та й цього не потрібно робити, - зауважив він. - У тилу в нас є цілий корпус, його слід тільки ближче підтягти до Києва", і на закінчення він зробив висновок, що у зосередженні сил ми програли¹²⁴.

Ряд делегатів висунув вимогу, щоб далі з'їзд працював

122. Киевская мысль. - 1917. - 29 окт.

123. Нова Рада. – 1917. – 29 жовт.

124. Киевская мысль. - 1917. - 29 окт.

за зачиненими дверима, заборонивши представникам преси брати участь у його засіданнях.

Того дня на з'їзд прибули члени більшовицького Військово-революційного комітету, які звернулися до делегатів з проханням підтримати їх. Однак вони не зустріли співчуття і не дістали очікуваної допомоги¹²⁵.

Фракції різних партій запропонували аж 6 проектів резолюцій з питання про поточний момент. В резолюції "Про повстання в Петрограді" з'їзд заявив, що влада "має перейти до всієї революційної демократії, єдиним повноважним представником якої на Україні є Центральна Рада". Виходячи з цього, делегати ухвалили "боротись з домаганнями більшовиків передати владу на Україні до Совітів робітничих та солдатських депутатів", оскільки не бачили з їхнього боку чіткої позиції з національного питання. Однак, визнавши, що Тимчасовий уряд не був виразником волі трудової демократії, з'їзд не засудив повстання в Петрограді і, висловлюючи настрої більшості делегатів, ухвалив: "...Виступ більшовиків не можемо лічити вчинком антидемократичним. І вживемо всіх заходів, щоб війська з України, а також україн. військові одиниці з фронту не посилались для боротьби з представниками інтересів трудового народу"¹²⁶.

У цьому питанні з'їзд розійшовся з Центральною Радою, оскільки на засіданні Малої Ради було ухвалено резолюцію, в якій вона висловила протидію повстання в Петрограді.

Це рішення з'їзду мало надзвичайно важливе значення, оскільки ні командування Південно-Західним фронтом, ні штаб КВО не змогли перекинути найбільш боєздатні українські військові частини на допомогу Тимчасовому урядові.

Відбиваючи настрої делегатів, її невдоволення тим, що Центральна Рада не вжила рішучих кроків до проголошення Української демократичної республіки, з'їзд в умовах, коли відкривався шлях до закріплення національно-державного визволення, ухвалив рішення надзвичайної ваги - "Про проголошення Української Демократичної Республіки".

125. Киевская мысль. - 1917. - 29 окт.

126. Бюлетень Народної волі. - 1917. - 29 жовт

"Виходячи з принципу повного нічим не обмеженого самовизначення націй, - говорилося в ньому, - 3-й всеукраїнський військовий з'їзд вимагає од свого найвищого революційного органу - Центральної Ради негайного оголошення *Української Демократичної Республіки* в етнографічних межах України". Проте, як і раніше, йшлося про автономію в межах федеративної держави. "Принципи з'єднання на федеративних основах з другими народами, - говорилося в ній, - мають бути визначені українськими установчими суверенними зборами"¹²⁷.

У питанні про Українські Установчі Збори з'їзд насамперед підкреслив, що федерація народів Російської республіки може утворитися тільки на основі вільного договору між суверенними націями і тільки "сам український народ може бути законодавцем майбутньої долі України". З'їзд ухвалив вимагати від Генерального Секретаріату скликати суверенні Установчі Збори в етнографічних межах України "на основі вселюдного, таємного, рівного, прямого та пропорціонального виборчого права". Установчі Збори мали утвердити республікансько-демократичні форми правління на Україні, провести широку демократизацію політичного ладу та соціально-економічні реформи, і насамперед, земельну.

Надзвичайно важливим було і рішення з'їзду про владу: "З'їзд вимагає од Центральної Ради та Генерального Секретаріату, щоб вони, опираючись на революційні українські війська, взяли всю повноту влади на всій території України в свої руки"¹²⁸. З'їзд зажадав від Центральної Ради і Генерального Секретаріату вжити рішучих заходів до об'єднання всіх українських земель в етнографічних межах України.

Було висловлено рішучий протест з приводу контр-революційних намірів штабу КВО на чолі з М.Квечинським і І.Кирієнком, яких пропонувалося негайно усунути.

Всі ці резолюції були прийняті одноголосно.

Те, що відбувалося на з'їзді у дні повстання робітників і солдатів Києва проти військ штабу КВО (29-31 жовтня), не

127. Бюлетень Народної волі. - 1917. -29 жовт.

128. Там же.

висвітлювалося в пресі, оскільки до кінця його робота всі засідання проходили за зачиненими дверима. В останній день роботи – 1 листопада - з'їзд ухвалив ще ряд резолюцій, які проливають світло на ті питання, що розглядалися на цих засіданнях. Деякі положення і вимоги цих резолюцій були вже скасовані революційними подіями, що відбулися, але головні з них стали тими засадами, на яких базувалася згодом політика Центральної Ради і Генерального Секретаріату у військовому питанні.

В резолюції "Про війну і мир" з'їзд звернувся до Центральної Ради з такими дорученнями: вжити всіх заходів до укладення перемир'я на всіх фронтах, домогтися, щоб були оголошені таємні договори та скликана міжнародна конференція в справах миру. Водночас з'їзд ухвалив, що УЦР "повинна взяти справу закінчення війни в свої руки...".

В окремій ухвалі з'їзд висловив своє обурення з приводу смертної кари і висунув вимогу негайного її скасування.

В резолюції "Про українізацію війська" були вироблені вже дещо конкретніші вимоги і заходи втілення її в життя порівняно з рішеннями попередніх військових з'їздів. Це були, за висловом П.Христюка, фактично настанови зміцнення української державності. Висувалися, зокрема, вимоги негайного виділення українців на фронті і в тилу в окремі частини, українізації гарнізонів по всій території України. Оскільки процес українізації частин гальмувався військовим командуванням, з'їзд ухвалив, "щоб цю справу було цілком передано в руки генерального секретаря військових справ, а також, щоб по всіх українізованих дивізіях та при арміях було призначено Центральною Радою комісарів для того, щоб українізація могла проводитись планомірно і безупинно..."¹²⁹.

З'їзд прийняв окрему резолюцію з приводу українізації Чорноморського флоту: "Через те, що Чорноморський флот в своєму складі має 80 відсотків українців і знаходиться на територіальних водах України, - говорилося в ній, - з'їзд постановив, щоб Генеральна Морська Рада* приступила негайно до українізації

129. Народна воля. – 1917. – 2 листоп.

* Створена в Києві після Першого Українського військового з'їзду.

Чорноморського флоту..."¹³⁰. Пропонувалося, щоб, по-перше, флот поповнювався лише українцями, і, по-друге, щоб під час зимового періоду, коли оперативна діяльність Балтійського флоту припиняється, українці, які служили на ньому, були переведені на кораблі Чорноморського флоту.

На адресу Чорноморської української Ради з'їзд надіслав вітальну телеграму. "З-й Всеукраїнський військовий з'їзд, - говорилося в ній, - щиро вітає товаришів матросів, що підняли рідний український прапор на пароплавах Чорного моря. Сподіваємось, що цей прапор ніколи не буде спущений додолу, а буде вічно майоріть на славу України"¹³¹.

Ще на початку липня Тимчасовий уряд постановив, що українські військові організації існують на таких же підставах, як і загальновійськові організації, що діяли в армії. При цьому військове командування ставилося до них упереджено, часто навіть ворожо, гальмуючи всіляко їх роботу, часто переводячи солдатів однієї частини до іншої, а в тилу - відправляючи членів цих організацій на фронт у маршових ротах. Це викликало незадоволення і протести військових-українців. В резолюції "Про організацію військових Рад" з'їзд постановив, що "українські військові організації та їх члени повинні користуватись всіми правами загальновійськових комітетів". З'їзд визначив кількість військових-українців у Радах (комітетах) кожного військового підрозділу, які мали звільнитись від виконання службових обов'язків, у тому числі 158 членів Всеукраїнської Ради військових депутатів.

Великою турботою про Україну була пройнята резолюція "Про демобілізацію", оскільки її територія була тилом Південно-Західного і Румунського фронтів, на яких перебувало понад 4 млн.чол. В умовах загального розкладу армії через втому солдатських мас, які так і не дочекались від Тимчасового уряду припинення війни та укладання миру, почалася стихійна демобілізація. Вона загрожувала Україні незліченими бідами. З'їзд вважав, що Центральна Рада, захищаючи народні інтереси, повинна негайно розробити план демобілі-

130. Народна воля. – 1917. – 2 листоп.

131. Там же.

зації. Резолюція містила чимало рекомендацій щодо її втілення в життя, зокрема допомогти солдатам, що поверталися додому, захистити від пограбування величезне військово майно й саме населення прифронтової смуги. Для цього, вважав з'їзд, необхідно "відтепер починаючи, перевести всі українізовані частини війська на південно-західний фронт і вивести звідти і з території України всі Російські військові частини. Перевести в життя... повинна центральна влада України, а для того з'їзд визнав необхідним негайне надання їй всієї потрібної повноти влади в тому вимагав негайного заснування та затвердження генеральних секретарів: військових, харчових, шляхів, судівничих та пошт і телеграфів"¹³².

З'їзд підтримав і визнання автокефалії української церкви та вимогу, щоб служба відбувалась українською мовою.

На цьому з'їзді завершив свою роботу.

Рішення Третього Всеукраїнського військового з'їзду відіграли значну роль в активізації діяльності Центральної Ради, зокрема, в проголошенні нею 1 листопада про взяття всієї повноти влади в краї у свої руки, що було закріплено 7 листопада в її III Універсалі.

Дмитро Дорошенко слушно підмітив особливість всіх трьох українських військових з'їздів, коли відзначив, що керівники Центральної Ради використовували ці форуми для підтримки вимоги надання Україні автономії, а також для висунування соціально-економічних вимог. Однак віддавши перевагу загальнополітичним проблемам, вони не взяли своєчасно за створення революційної української армії, яка змогла б у вирішальний момент захистити незалежність України.

132. Народна воля. – 1917. – 2 листоп.

ПОСТАНОВИ ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО З'ЇЗДУ*

Про автономію України.

Перший Український Військовий З'їзд делегатів од фронтів, тилу і флотів - представників від 900 000 організованого озброєного українського народу, постановляє: "В інтересах притишення національних конфліктів на Україні і на фронті, які можуть принести велику шкоду загальній справі революції, в інтересах якнайбільшого поєднання і згоди всіх демократичних мас на Україні, Український Військовий З'їзд вважає необхідним вимагати від Тимчасового Правительства та Ради Солдатських і Робітничих Депутатів негайного оголошення особливим актом принципу національно-територіальної автономії України, якнайкращого забезпечення всіх національно-політичних прав Українського Народу і всього краю. Першим кроком до реального здійснення сього акту З'їзд вважає необхідним негайне призначення при Тимчасовому Урядові міністра по справах України.

Про крайовий Правительственный Орган та про Комісара для України

Підтримуючи вимогу Українського Національного з'їзду від 7-8 квітня, представлену Українською Центральною Радою Тимчасовому Урядові, на якому ще не одержано до сього часу відповіді. Український Військовий З'їзд в цій справі вважав необхідним на Україні негайне заснування обласного органу, який має працювати разом з представником Центрального Уряду на Україні - Комісаром на всі губернії, що охоплюють усю українську людність.

Про відношення до Української Центральної Ради

Український Військовий З'їзд вважає своїм обов'язком вітати Українську Центральну Раду і складав їй велику подяку за її старання та заходи в історичний момент: 1) об'єднати сили українства, 2) підняти його національну і політичну свідомість

* Подаються за газетою "Вісті з Української Центральної Ради" (1917, травень (май), № 7).

3) організувати його національну волю. З'їзд вважає, що свою працю проводить відповідним і вірним шляхом. З'їзд вважає її єдиним компетентним органом, призваним рішати всі справи, що стосуються цілої України і її відносин до Тимчасового Правительства.

Про відношення до війни

Перший Український Військовий З'їзд всесердно прилучається до декларації Рада Робітничих і Солдатських Депутатів, виданої до народів світу, та до позиції, зайнятої Тимчасовим Урядом в справі війни, заявляв, що підтримуватиме всіма силами мир без анексій та контрибуцій на підставі самовизначення націй.

Для найшвидшого наближення такого миру з'їзд вважає необхідним добиватись від Тимчасового Центрального Російського Уряду точного, виразного, негайного визначення відношення як союзників Росії, так і противників до миру без анексій і контрибуцій. Тільки по такому виясненню в той чи інший бік може визначитися в усій повноті воля народів Росії в справі ведення війни.

До того ж часу оборона свободи всеросійської на фронті повинна провадитись твердо і непохитно і не тільки пасивно, але й активно.

Згідно в принципом самовизначення націй Військовий Український З'їзд визнав необхідним, щоб на мирній міжнародній конференції була представлена Україна в лиці своїх депутатів від організованого Українського народу в усій його суцільності.

Про Українська народне військо і

Український Військовий Генеральний Комітет

Перший Український Військовий З'їзд постановляв: зважаючи, з одного боку, а) що прийнята при старім деспотичнім режимі система формування війська з різних національностей заснована на принципах антидемократичних і зв'язана з цілком зайвим витраченням народних грошей і розбиттям моральних сил національностей, з, другого боку, б) з огляду на те, що потомлені трьома роками війни армії на фронті не мають уже колишньої бойової моці, що падає дисципліна і дух відпорності, що через те справі оборони

загрожує велика небезпека, - Український Військовий З'їзд визнає потрібним якомога швидше взятись до боротьби з тим підупадом духовної і реальної сили армії. Одним в дійсних могутніх засобів до піднесення духа, для зміцнення військових частин в одне суцільне могутнє тіло З'їзд визнає негайною націоналізацію армії за національно-територіальним принципі. Зокрема, з'їзд оголошує потребу української армії. В цій справі з'їзд визнає: а) що в існуючих військових одиницях в тилкових частинах всі українські вояки, як офіцери, так і солдати повинні бути негайно виділені в окремі часті; б) в військових одиницях, як па фронті, виділення повинно проводитись поволі, в залежності від тактичних й інших військових обставин постільки, поскільки це виділення не будо вносити дезорганізації на фронті.

Що ж до флоту, то з'їзд вважав по тих самих мативах можливими і необхідними: а) в Балтійському флоті укомплектувати декотрі з кораблів виключно командами української національності; б) що ж до флоту Чорноморського, то вважаючи на те, що він і зараз складається в переважній більшості з Українців, З'їзд визнав необхідним надалі поповнювати його виключно Українцями.

Для практичного переведення виголошених постанов Український Військовий З'їзд ухвалив: утворити *Тимчасовий Український Військовий Генеральний Комітет* при Українській Центральній Раді, який має відати Українськими військовими справами і працювати в тісному контакті в російським Генеральним штабом.

*Про Українські Клейноди та про перший Український
Козацький імені Богдана Хмельницького полк*

Перший Український Військовий З'їзд ухвалює: а) всі стародавні українські прапори, які переховуються по різних державних сховах (музеях) Петрограда, Москви та інших міст, повинно негайно віддати у Київ до Українського Національного Музею; б) "Положеніє об Украинском Отряде", доручене 4 квітня ц.р. Верховному Головнокомандуючому і 6 квітня Військовому Міністрові, повинно бути затверджене без проволочки; в) Першому Українському Полкові, який формується в Києві, затвердити назву: "Перший Український Козацький імені Богдана Хмельницького Полк" і всіх солдатів

і офіцерів, вписаних до цього полку кількістю 3400, вважати прийнятими в цей полк.

Про українську народну міліцію

Визнаючи, що вояка війна є справою не народів, а імперіалістичної політики пануючих класів, що ці класи в своїх інтересах втягають народи в криваву, братоубийчу сварку, визнаючи, ще постійне регулярне військо як засіб панування буржуазних класів не відповідає змаганням народу і робочого класу та служить тільки для зміцнення такого панування, Український військовий з'їзд, закладаючи перші підвалини організованої збройної сили української демократії, ставить собі найпершим завданням, щоб українська армія після війни стала армією народу (народною міліцією), щоб єдиною метою її існування і формування була охорона інтересів і прав народу, а не пануючих класів, до якої б нації ці класи не належали.

Про підтримання дисципліни та боротьбу в дезертирством

За найкращий засіб підтримання свідомої дисципліни, яка одна тепер можлива в народній армії, яка повинна опиратись не на страх, а на довір'я в взаємне розуміння солдатів і офіцерів, а також на високий дух, який в свою чергу може бути піднесений тільки якоюсь великою, загальною об'єднуючою ідеєю, а одною з таких ідей для українців є ідея національного відродження, - з'їзд вважає потрібним негайне заповнення всіх українців в війську в одну національну армію. Разом з піднесенням дисципліни зникне дезертирство.

З'їзд висловлює певність, що під своїм національним прапором, під проводом своїх рідних по крові і по духу офіцерів, за свої народні ідеали українські солдати підуть в бій всі, як один, а хто не піде - проти таких зрадників народу ми вживемо всіх засобів боротьби і доб'ємось, що дезертирів в народній українській армії не буде.

Одночасно з тим, як другорядні засоби, ми вважаємо необхідним: 1) щоб само село боролось з дезертирами та не покривало їх, 2) щоб солдати з фронту писали а цій справі листи додому, 3) полкові

Ради, а такої: військові з'їзди повинні видавати відповідні відозви і 4) тягти до суду тих, хто покривав дезертирів.

Про земельну справу

Право власності па землю та підземні багатства в автономній Україні повинно належати виключно народові, умови ж розподілення цієї землі між працюючим на ній людом виробить і визначить Український Сойм, на підставах справедливості та рівності всіх людей, що живуть на території України. Разом з тим повинні бути вироблені закони користування лісами, визискування водних та мінеральних багатств на громадських засадах. До остаточного розв'язання цього питання Тимчасовий уряд повинен негайно припинити всякі акти купівлі та продажу, взагалі передачі землі і лісу з рук до рук, і в першу чергу, закордонним товариствам та окремим особам, а також урегулювати орендні відносини.

Про харчову (продовольчу) справу

Зважаючи на те, що справа продовольча на Україні найкраще, найповніше і найсистематичніше може бути поладжена самим організованим в кооперативи і спілки українським селянством, з'їзд ухвалює - передати продовольчу справу в руки організованого селянства і його органу - Центрального Кооперативного Комітету.

Про освіту на Україні та українізацію військової освіти

Беручи на увагу, що денаціоналізація народних мас стоїть на перешкоді всякому поступовому рухові, що трує і деморалізує душу українського народу і спиняє розвиток як духовних, так і продукційних сил на Україні, український військовий з'їзд постановляє:

1) з осені сього 1917 року повинно бути переведено Тимчасовим Урядом навчання по школах України на українській мові – із забезпеченням прав меншостей інших національностей.

2) Українська народна початкова школа повинна бути обов'язковою, загальною, утриманою на державні кошти.

3) ті українські гімназії та інші середні школи, що будуть одчинені вже з осені сього року, повинні бути утримувані на

державні кошти.

4) справу практичного проведення в життя української середньої та вищої освіти (гімназії, університети, спеціальні інститути), яку з'їзд уважав обов'язковою, з'їзд залишав компетенції Цент(ральної) Укр(аїнської) Ради теж з забезпеченням прав меншостей.

5) щодо освіти для українського війська, то відповідно до ухвалені з'їздом резолюції військова освіта повинна переводитись в життя в українському напрямку: а) на українській мові, б) шляхом одкриття військових шкіл од найнижчих до вищих, як-от академія генеральною штабу.

6) при сучасних умовах як у армії, так і флотах з'їзд вважає необхідним: 1) щоб в учбових командах, де є змога, можна було навчати українців на їх мові; 2) статути військові і різні підручники щоб було перекладено на українську мову з відповідним пристосуванням; 3) щоб для українських військових громад і гуртків виписувалась література (газети, журнали, книжки і агітаційна література) з коштів державних на таких самих умовах, як випикується література в мові російській а) щоб було одкрито просвітні курси у війську; 4) щодо перетворення існуючих уже на Україні шкіл військових (як-от юнкерські, прапорщицькі, морські та авіаційні і інші школи), то практичне переведення справи з'їзд доручав Центральній Українській Раді з обібранням з'їздом українським військовим комітетом; 5) щоб була одна вільна народна школа.

Про державні котел для української Центральної Ради

З огляду на те, що Українська Центральна Рада робить велике державне діло, З'їзд вимагає, щоб Центральній Українській Раді були асигновані кошти з казни на українські національні потреби.

Про адміністрацію на Україні

Перший Український Військовий з'їзд постановляв вимагати, щоб вся адміністрація на Україні була негайно переведена по принципу пропорції всіма націями, котрі проживають на Україні.

*Про Державні кошти для Українського Військового
Генерального комітету*

Перший Військовий український З'їзд, визнаючи Український Військовий Генеральний Комітет державною інституцією, вимагає на її утримання державних коштів.

Про Другий Військовий Український з'їзд

Скликання Другого Військового Українського з'їзду доручається обраному па Першому з'їзді Тимчасовому Українському Військовому Генеральному Комітетові.

**ЧЛЕНИ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ГЕНЕРАЛЬНОГО
КОМІТЕТУ**

1. Симон Петлюра (Уповноважений Головного Всеросійського Земського з'їзду, Голова Контрольної колегії Земського Союзу на Західному фронті)
2. Іван Луценко (військовий лікар)
3. Володимир Винниченко (письменник, солдат запасу)
4. Віктор Павленко (підполковник)
5. Олександр Пилькевич (підполковник)
6. Михайло Полозів (прапорщик)
7. Степан Письменний (матрос)
8. Михайло Іванів (генерал-майор)
9. Іван Горемика-Крупчинський (військовий урядовець)
10. Арсен Чернявський (підпоручик)
11. Дмитро Ровинський (солдат)
12. Аполон Певний (прапорщик)
13. Капкан (підполковник), командир 1-го Українського полку ім.Гетьм[ана] Богдана Хмельницького.
14. Микола Михновський (підпоручик)
15. Федір Селецький (прапорщик)
16. Степан Гравжан (солдат)
17. Віктор Поплавко (підполковник)
18. Василь Потішно (прапорщик)

РЕЗОЛЮЦІЇ І МАТЕРІАЛИ
ДРУГОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО З'ЇЗДУ

Про правомочність з'їзду

Український народ, рівний зо всіма культурними народами світу, мав з часу знищення російського царату повні права вільного народу, котрі й буде боронити. Право зборів і з'їздів належить українцям, як і іншим вільним народам, а тому Другий Всеукраїнський Військовий з'їзд постановив визнати заборону з'їзду військовим міністром Корейським незаконною і свої постанови обов'язково проводити в життя¹³³.

*Про діяльність Українського Генерального Військового
Комітету*

Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд делегатів фронту, тилу і флоту, представників від 1 600 000 організованого озброєного українського народу, вислухавши доклад Генерального Військового Комітету, щодо делегації до Тимчасового правительства, а також і його загальної праці, постановив:

1) визнати заходи Українського Військового Комітету відповідними постановам Першого Українського Військового З'їзду і працю для українського і взагалі російського війська корисною, за що висловлює Генеральному Комітетові щирю подяку;

2) щоб вища російська військова влада негайно провела по всіх приказах затвердження Українського Військового Генерального Комітета;

3) щоб усі звернення Українського Військового Генерального Комітета до вищої російської військової влади визнавались і поповнювались нею обов'язково.

4) щоб усі постанови Українського Військового Генерального Комітету переводити в життя негайно¹³⁴.

"Другий Всеукраїнський Військовий з'їзд, висловлюючи догану тим воякам-українцям, які не корились постановам Українського Військового Генерального Комітету і цим гальмували діло революції та вносили дезорганізацію в справи українські,

133. Нова Рада - 1917. - 7 черв.

134. Нова Рада - 1917. - 8 черв.

постановив, що прикази Українського Військового Генерального Комітету для всіх українських вояків та українських військових організацій віднині в обов'язковими¹³⁵.

Про відношення до сучасного моменту

Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд в складі 2308 делегатів з фронту, тилу і флоту представників 1 600 000 озброєного організованого українського народу, обміркувавши позицію, яку зайняв Центральний Тимчасовий Уряд щодо українського народу та Центральної Української Ради, визнає:

1) Тимчасовий Російський Уряд цілковито не розуміє національних відносин на Україні і не оцінює, як слід, великої організованої та стихійної сили пробудженої української демократії,

2) цим нерозумінням і систематичним опором домаганням Української демократії Тимчасове центральне Правителство загострює національні конфлікти на Україні, перешкоджає великій організаційній роботі українського народу і викликає анархістичні настрої серед населення різних національностей, на Україні сущих.

Зважаючи на це, Другий Військовий з'їзд постановлює:

1) поставити на увагу Тимчасовому Російському урядові, що коли він дорожить збереженням здобутків революції по всій Росії, а, зокрема, спокоєм і планомірною організацією народних мас на Україні, то першим засобом для цього є одміна постанови Уряду в справі домагань, які були представлені йому Центральною Українською Радою і негайно признання тих домагань;

2) пропонувати своєму вищому представницькому органу, Центральній Українській Раді, в цій справі до уряду більше не ввертатись і негайно приступити до твердої організації краю в згоді з національними меншостями, - цебто до фактичного переведення в життя підстав автономного ладу, яко єдиного способу врятувати Україну і всю Росію від безладдя та загибелі.

З'їзд зі свого боку забезпечує найактивнішу рішучу піддержку Центральній Раді в усіх її заходах і кличе весь

135. Нова Рада. – 1917. – 8 черв.

організований український народ одностайно і неухильно виконувати всі її постанови¹³⁶.

Про ставлення до неукраїнської демократії

Що торкається відношення до українства деякої частини неукраїнської демократії, яка не розуміє українського питання і ставиться вороже до змагання української демократії, З'їзд вважає необхідним для забезпечення здобутих демократіями, всіх націй Росії свобод закликати таких товаришів до порозуміння і товариського співробітництва в будівні нового загальнодержавного жаття¹³⁷.

З земельного питання

Військовий з'їзд в земельній справі приймає і підтримує постанови Українського Селянського З'їзду¹³⁸.

Про українізацію війська

Підтримуючи постанову Першого Українського Військового з'їзду про українізацію війська з'їзд доручає Генеральному Українському Військовому Комітетові якнайскоріше розробити детальний план українізації війська і вжити всіх заходів для негайного переведення в життя¹³⁹.

Про автономію України

Всеукраїнський Військовий З'їзд в справі переведення, підвалин автономії України в життя вважає необхідним пропонувати Центральній Раді якомога скоріше скликати територіальні збори для порозуміння з національними меншостями і розгляду проекту статуту автономії України.

Про рекрутів-українців

Приймаючи на увагу, що після скасування царату нема ніяких

136. Нова Рада. – 1917. - 9 черв

137. Нова Рада. – 1917. - 10 черв

138. Нова Рада. – 1917. – 11 черв.

139. Там же.

140. Нова Рада. – 1917. – 10 черв.

підвалин для екстериторіальності війська, що зайве перекидання мільйонів людей по Росії гальмує транспорт, викликає величезні видатки, що зокрема до нас, українців, особливо шкідливе розпорошення сил тепер, коли треба вести демократичну роботу по селах і готуватись до Установчих Зборів, З'їзд постановив: зі всіх рекрутів, ополченців й інших, хто призваний до війська, комплектувати місцеві запасні та дійсні частини, а також Чорноморський флот.

Про освіту

Всеукраїнський Військовий З'їзд, підтримуючи постанови Першого Українського Військового З'їзду про освіту на Україні та українізацію військової освіти, постановив: всю справу освіти на Україні доручити секції Шкільної Освіти при Центральній Українській Раді.

Відозва УГВК та президії Другого Всеукраїнського військового з'їзду до населення

Повідомлення начальника міліції м. Києва Лепарського на ім'я командуючого військом про постанову українського військового з'їзду захопити Державний Банк та губернське казначейство, котра буцімто винесена була з'їздом о 2 годині ночі, є повідомленням у вищій мірі легковажним, збудованим на безпідставних чутках і ні в яким разі не відповідає дійсності. На черговому засіданні з'їзду ніяких обговорень, а тим більш ніяких резолюцій про захоплення Державного Банку та Казначейства не було.

Засідання закінчилось об 11 год. увечері, про що п. Лепарський, як начальник міліції, мусив би знати. УГК вважає вчинок д. Лепарського або провокаційним, або таким, що виник завдяки його нездатності виконувати обов'язки начальника охорони міста, бо його повідомлення викликало паніку і нацьковує одну частину населення проти другої, що ні в, яким разі не може вважатися обов'язком начальника міської міліції. УЦГК та президія 2-го Українського військового з'їзду¹⁴¹.

141. Робітничка газета. – 1917. – 8 черв.

*Телеграм від Польського військового з'їзду,
що проходив в Петрограді*

Загальний з'їзд військових делегатів-поляків щиро й сердечно вітає в вашій особі братній український народ. Ми віримо, що назавше впали кайдани, які сковували ваші народні сили, і тепер відкрито шлях до розвитку та слави вільної України. Спокійно і радісно дивимось ми в будучину з певністю, що українці і поляки в тісному братньому єднанні будуть стояти на сторожі непорушного права кожного народу на самовизначення. Нехай живе відроджена Україна¹⁴².

*ПЕРШІЙ УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
РАДИ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, НА УКРАЇНІ И ПОЗА
УКРАЇНОЮ СУЩОГО*

Народе Український! Народе селян, робітників, трудящого люду!

Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей української землі.

Найкращі сини твої, виборні люди від сіл, від фабрик, від солдатських казарм, од усіх громадян і товариств українських вибрали нас, Українську Центральну Раду, й наказали нам стояти й боротись за ті права та вольності.

Твої, Народе, виборні люди заявили свою волю так: Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український по своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські Збори.

Ті ж закони, що мають лад давати по всій Російській державі, повинні видаватися у Всеросійським Парламенті.

Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба, й які закони для нас лучші.

Ніхто краще наших селян не може знати, як порядкувати своєю землею. І через те ми хочемо, щоб після того, як буде одібрано по всій Росії поміщицькі, казенні, царські, монас

¹⁴². Робітнича газета. - 1917. - 7 черв.

тирські та інші землі у власність народів, як буде видано про це закон на Всеросійським Учредительнім Зібранні, право порядкування нашими українськими землями, право користування ними належало тільки нам самим, нашим Українським Зборам (Сеймові).

Так сказали виборні люди з усієї Землі Української.

Сказавши так, вони вибрали з поміж себе нас, Українську Центральну Раду, й наказали нам бути па чолі нашого народу, стояти за його права й творити новий лад вільної автономної України.

І ми, Українська Центральна Рада, вволили волю свого народу, взяли на себе великий тягар будови нового життя й приступили до тієї великої роботи.

Ми гадали, що Центральне Російське Правительство простягне нам руку в сій роботі, що в вгоді з ним, ми, Українська Центральна Рада, зможемо дати лад нашій землі.

Але Тимчасове Російське Правительство одкинуло всі наші домагання, одпихнуло простягнуу руку українського народу.

Ми вислали до Петрограду своїх делегатів (послів), щоб вони представили Російському Тимчасовому Правительству наші домагання.

А найголовніші домагання ті були такі:

Щоб Російське Правительство прилюдно окремим актом заявило, що воно не стоїть проти національної волі України, проти права нашого народу на Автономію.

Щоб Центральне Російське Правительство по всіх справах, що торкаються України, мало при собі нашого комісара по українських справах.

Щоб місцева власть на Вкраїні була об'єднана одним представником від Центрального Російського Правительства, себто вибраним нами комісаром на Вкраїні.

Щоб певна частина грошей, які збираються в Центральну Казну з нашого народу, була віддана нам, представникам сього народу, на національно-культурні потреби його.

Всі ці домагання наші Центральне Російське Правительство одкинуло.

Воно не схотіло сказати, чи признав за нашим народом право на автономію, та право самому порядкувати своїм життям. Воно ухилилось од відповіді, одіславши нас до майбутнього Всеросійського Учредительного зібрання.

Центральне Російське Правительство не схотіло мати при собі нашого комісара, не схотіло разом а нами творити новий лад.

Так само не схотіло признати комісара на всю Україну, щоб ми могли разом з ним вести наш край до ладу й порядку.

І гроші, що збираються з нашої землі, відмовились повернути на потреби нашої школи, освіти й організації.

І тепер. Народу Український, нас приневолено, щоб ми самі творили нашу долю. Ми не можемо допустити край наш на безладдя та занепад. Коли Тимчасово Російське Правительство не може дати лад у нас, коли не хоче стати разом з нами до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе. Це наш обов'язок перед нашим краєм і перед тими народами, що живуть на нашій землі.

І через те ми. Українська Центральна Рада, видаємо цей Універсал до всього нашого народу й оповіщаємо: *однині самі будемо творити наше життя.*

Отже, хай кожен член нашої нації, кожен громадянин села чи города однині знає, що настав час великої роботи.

Од сього часу кожне село, кожна волость, кожна управа повітова чи земська, яка стоїть за інтереси українського народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою.

Там, де через якісь причини адміністративна влада зосталась у руках людей, ворожих до українства, приписуємо нашим громадянам провести широку, дужу організацію та освідомлення народу і тоді перевибрати адміністрацію.

В городах і тих місцях, де українська людність живе всуміш з іншими національностями, приписуємо нашим громадянам негайно прийти до згоди і порозуміння з демократією тих національностей і разом з ними приступити до підготовки нового правильного життя.

Центральна Рада покладає надію, що народи неукраїнські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій у нашім краю Я у цей тяжкий час вседержавного безладдя дружно, одностайно з вами стануть до праці коло організації автономії України.

І коли ми зробимо цю підготовчу організаційну роботу, ми скличемо представників від усіх народів землі української й виробимо закони для неї. Ті закони, той увесь лад, який ми

підготуємо Всеросійське Учредительне Зібрання має затвердити своїм законом.

Народе Український! Перед твоїм вибраним органом Українською Центральною Радою - стоїть велика в висока стіна, яку їй треба повалити, щоб вивести народ свій на вільний шлях.

Треба сил для того. Треба дужих, сміливих рук. Треба великої народної праці. А для успіху тої праці насамперед потрібні великі кошти (гроші). До цього часу Український народ усі кошти свої оддавав у Всеросійську Центральну Казну, а сам не мав, та не має й тепер від неї того, що повинен би мати за це.

І через те ми, Українська Центральна Рада, приписуємо всім організованим громадянам сіл і городів, усім українським громадським управам і установам 31-го числа місяця липня (іюля) накласти на людність особливий податок на рідну справу й точно, негайно й регулярно пересилати його в скарбницю Української Центральної Ради.

Народе Український! У твоїх руках доля твоя. В цей трудний час всевітнього безладдя й розпаду докажи своєю однакостю й державним розумом, що ти, народ робітників, народ хліборобів, можеш гордо й достойно стояти поруч з кожним організованим, державним народом, як рівний з рівним.

Ухвалено: Київ. Року 1917, місяця червня (Іюня) числа 10.

Винниченко В.К. Відродження нації. – Київ;Відень, 1920. - Ч.І. - С.219-224.

РЕЗОЛЮЦІЇ І МАТЕРІАЛИ ТРЕТЬОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО З'ЇЗДУ

Про повстання в Петрограді

Заслухавши доклад про виступи більшовиків у Петрограді і про зв'язані з ними події на Україні і стоячи на принципі, що власть має перейти до всієї революційної демократії єдиним повноправним представником якої на Україні є Центральна Рада, 3-ій всеукраїнський військовий з'їзд постановив боротись з домаганнями більшовиків передати владу на Україні до Совітів робітничих та солдатських депутатів.

Що ж торкається подій поза межами України, з'їзд вважає, що центральна коаліційна влада, в складі якої мають силу буржуазні елементи, не може вважатися виразником волі і заступником інтересів трудової демократії, а через це виступ більшовиків не можемо лічити вчинком антидемократичним. і вживемо всіх заходів, щоб війська з України, а також Україн(ські) військові одиниці з фронту не посилались для боротьби з представниками інтересів трудового народу.

Проголошення Української Демократичної Республіки.

Виходячи з принципу повного нічим не обмеженого самовизначення націй, 3-й всеукраїнський військовий з'їзд вимагає од свого найвищого революційного органу - Центральної Ради - негайного оголошення *Української Демократичної Республіки*, в етнографічних межах України.

Принципи з'єднання на федеративних основах з другими народами мають бути визначені українськими установчими суверенними зборами.

Українські Установчі Збори

Визнаючи, що право на самовизначення народів мусить бути нічим не обмежене, що федерація народів російської республіки може утворитись тільки шляхом вільного договору між суверенними націями і тому лише сам український народ може. бути законодавцем майбутньої долі України, 3-ій всеукраїнський військовий з'їзд вимагав од Генерального Секретаріату скликати суверенні Установчі Збори на основі вселюдного, таємного, рівного, прямого та пропорціонального виборчого права в етнографічних межах України.

Українські Установчі Збори мусять ствердити республікансько-демократичні форми правління України, провести широку демократизацію політичного ладу та соціально-економічні реформи, а в першу чергу - земельну реформу.

Громадська і військова власть - Центральній Раді

Для боротьби з анархією, яка загрожує загубити Україну, 3-й всеукраїнський військовий з'їзд вимагав од Центральної Ради те Генерального Секретаріату, щоб вони, опираючись па революційно українське військо, взяли всю повноту влади

на всій території України в свої руки.

Проти поділу України

Виходячи з принципу самовизначення націй, 3-ій всеукраїнський військовий в'їзд зазначає, що поділ України являється крайнім проявом грубих Імперіалістичних намірів Тимчасового уряду і частини російської демократії, яка з'єдналась з буржуазією; з'їзд вимагав од Центральної Ради та Генерального Секретаріату рішучих заходів для з'єднання під своєю владою усієї української землі в її етнографічних межах.

Про штаб Київської округи

Розглянувши справу з "Крайовим комітетом охорони революції на Україні", 3-ій всеукраїнський військовий з'їзд рішуче протестує проти явно контрреволюційних намірів штабу Київської військової округи з Кіриєнком та Квецінським на чолі і, голосно оповіщаючи усю озброєну українську революційну демократію про велику небезпеку, яка загрожує революції на Україні, вимагає негайного усунення дд. *Кіриєнка* і *Квецінського* з їх посад і призначення на їх місце людей за згодою Центральної Ради¹⁴³.

Про війну і мир

Всесвітню війну було розпочато і тепер затягується імперіалістами з метою захватів на користь буржуазних кіл. Кожен день війни наближав трудящий люд всіх націй до цілковитого знищення його живих економічних та трудящих сил. Продовження війни викликає в країні голод та анархію і касує всі здобутки революції.

Тому 3-й всеукраїнський військовий з'їзд постановляє звернутись до Центральної Ради з таким дорученням:

1) Щоб Центральна Рада вплинула на російське Тимчасове правительство, яке повинно виробити конкретні умови миру та оголосити їх.

2) Щоб було вжито всіх заходів до негайного проголо

143. Бюлетень Народної волі. – 1917. – 29 жовт.

шення перемир'я між воюючими державами на усіх фронтах.

3) Щоб такі ж заходи, незалежно од дипломатичних переговорів, було зроблено для скликання мирової конференції представників трудящих мас всіх народів, які виявляють бажання самоозначення.

4) Щоб було оголошено таємні договори і раз назавше скасовано таємну дипломатію.

5) Щоб на мировій конференції було ухвалено загальне роззброєння.

6) Щоб було оголошено відповідь Тимчасового правительства на домагання негайного миру.

Одночасно Центральна Рада, *не дожидаячись відповіді Тимчасового уряду, повинна взяти справу закінчення війни в свої руки, бо небезпечний час не жде і коли інші правительства під впливом своєї буржуазії затягують цю бойню, то представники трудящого народу України власними руками повинні припинити дальший занепад свого народу.*

Про кару на смерть

Маючи на увазі, що кара на смерть є ганебною спадщиною старого ладу, що цею карою найбільш користувались кати народні для позбавлення життя борців за волю, і взагалі, одкидаючи принцип кари на смерть, третій всеукраїнський військовий з'їзд з обуренням повстав проти цього недостойного вільного народу з'явища і домагається негайного скасування кари на смерть.

Про українізацію війська

Відкидаючи потребу існування постійного війська і прямуючи до того, щоб було змінено народною міліцією, яка б стояла на сторожі інтересів трудового селянства та робітництва, а не була, як постійне військо, сліпим зняряддям пануючих класів в їх шовіністично-імперіалістичних змаганнях, крім того, вважаючи на сучасні обставини, коли такі постійні армії ще існують, з'їзд визнав потрібним, щоб ті армії були перетворені на національно-територіальні основи, щоб не були зняряддям денаціоналізації, і через те домагається негайного вилучення українців на фронті і в тилу в окремі частини, а також українізації гарнізонів на

території України.

В зв'язку з тими перешкодами, які чинить в справі українізації війська Тимчасове правительство, з'їзд домагається, щоб цю справу було цілком передано в руки генерального секретаря військових справ, а також, щоб по всіх українізованих дивізіях та при арміях було призначено Центральною Радою комісарів для того, щоб українізація могла провадитись планомірно і безупинно, щоб українцівояки могли переводитись до своїх частин не тільки командами, а й поодинці, з'їзд домагається негайного заведення українських полків та бригад.

Про демобілізацію

Сучасна війна викликала страшне напруження всіх народних сил, стягнула багато-мільйонні маси на фронт, перетворила цілу державу у величезну фабрику для війни, змінила всі умови мирного життя.

Неорганізованість та неплановість майбутньої демобілізації загрожує просто знищити весь край, а особливо прифронтову місцевість і обнищити мільйони людей.

Для забезпечення України од страшної руїни під час демобілізації з'їзд вважав, що Центральна Рада, як орган близький до народу, захищаючий народні інтереси, повинна звернути велику увагу на негайне вироблення широкого плану демобілізації.

Зокрема, з'їзд для проведення широкої демобілізації пропонує:

1) Люди повинні увільнятися з війська по справедливості, рахуючись зі старшими роками, зі станом здоров'я, умовами служби, строком їх перебування на війні та більшою користю для краю од найскорішого повороту їх до мирної праці дома. Увільнення повинно початись в першу чергу з фронту.

2) Для перевозки та переходу тої маси люду треба найскоріше полагодити та пристосувати всякі шляхи, як залізничні, так і шосейні та ґрунтові, для чого повинні бути використовані всі військові обслуговуючі армію сили, наприклад, залізничні, телеграфні та саперні.

3) Скрізь по дорозі увільнених треба - поставити етапи безпечені помешканнями, харчем, одежою, медичною та санітарною допомогою (лазні, шпиталі, дезінфекційні камери), для чого

4) знов-таки повинні бути використані всі відповідні заходи та сили, існуючі зараз в армії, що доручити медико-санітарному oddілу при Генеральному Комітетові.

5) Щоб заспокоїти людей, щодо їх майбутньої долі, щоб не було безробітних мас, щоб найскоріше перейти до розвитку промисловості мирного часу, потрібно вкрити Україну сіткою бірж праці, які будуть розподіляти робочі руки в місцях, де в них потреба. Біржами труда повинні керувати Українські професійні робітничі організації. Повідомлення про потреби робочих різних фахів в різних місцях треба поширити ще до початку демобілізації по всіх військових частинах. А також розробити план громадських робіт для забезпечення роботою всіх демобілізованих робітників.

6) Всяке військове майно як-то: коні, вози, знаряддя та прилади, господарські машини, будови та т.п. - ні в якому разі не можуть бути знівечені або розпродані на сторону, а повинні перейти даремно до рук трудящих через відповідні організації, для забезпечення особливо тих, хто найбільше пострадав од війни.

7) Для тої частини людей молодого віку, що повинні залишитися в війську на деякий час, до майбутнього повного скасування постійного війська, для охорони Інтересів Української Республіки, повинно загодя зробити все, щоб полегшити умови життя, себто: підготувати помешкання, одержу, харчі та т.п.

8) Щоб страшний ворог людей - спирт, горілка та ін. – був скрізь знищений, а та кількість його, що потрібна для медицини та техніки, були під дійсною охороною.

9) Для справжньої охорони України під час демобілізації та для найлегшого, найдешевшого і найскорішого виконання планів її в'їзд визнав необхідним, відтепер починаючи, перевести всі українізовані частини війська на південно-західний фронт і вивести звідти з території України всі російські військові частини. Перевести в життя все, про що вище зазначено, повинна центральна влада України, а для того з'їзд визнав необхідним негайно надання їй всієї потрібної повноти влади і тому вимагав негайного заснування та затвердження генеральних секретарів по справах: військових, харчових, шляхів, будівничих та пошт і телеграфів.

Нарешті, в'їзд звертав найбільшу увагу товаришів на сю велику

справу і вірить, що міцна організованість, порядок та свідомість українців, пройнятих розумінням вищих Інтересів народу нашого, забезпечить повний лад під час демобілізації.

9) З'їзд доручав Українській Морській Раді, щоб вона приготувала кораблі Чорноморського флоту для перевозки українських і інших демобілізаційних військ з берегів Малої Азії на Україну.

Про організацію українських військових Рад

Актом Тимчасового уряду від 3-го липня цього року встановлено, що українські військові органи повинні існувати на таких же підставах, як і загальноросійські, але на ділі, як загальновійськові комітети, так і комісари Тимч[асового] Ур[яду], а особливо командний состав в більшості випадків ставляться дуже вороже до українських і взагалі національних організацій, гальмують їх роботу і тим викликають велике незадоволення серед військових мас.

З'їзд, зокрема, визнав, що командний состав часто навмисне переводить українців таким чином, щоб розбити наші організації і тому вимагав, щоб це раз назавжди було припинено.

Тому 1-й Укр[аїнський] Військ[овий] З'їзд Захід[ного] Фр[онту] вимагає від Тимчасового уряду:

1) Видання наказу по всіх арміях, який би одверто зазначив право на існування національних військових організацій; наказ сей повинен бути поширений до найменшої частини війська (рот, команд, ескадронів, сотен, батарей і т.інш.)

2) Українські військові організації та їх члени повинні користуватись всіма правами загальновійськових комітетів.

3) Члени українських військових організацій повинні бути увільнені від службових обов'язків щонайменше в таких нормах: в голковій раді і рівнозначній їй - 5, дівізійній - 10, корпусній раді - 15, в армійських і окружних радах - 45, фронтівій і військовій раді - 60, Всеукраїнській раді, військових депутатів - 168.

4) Кожна зазначена в пункті 3-ім українська рада повинна отримувати на свої потреби (на бібліотеки, лекції, клуби тощо) гроші з коштів, відпускаємих на загальновійськові організації в тому відсоткові, який складають українці та інші національності в часті.

5) Члени українських рад увіходять як автономна одиниця до відповідального загальновійськового комітету, не втручаючись в його справи, а проводячи цілком незалежну свою роботу.

Щоби стежити за переведенням в життя всього, що зазначено вище, при кожній українській дивізії та при кожній армії повинні бути призначені комісари од Центральної Ради. Вважаючи на велику підготовчу працю само тепер перед виборами до Установчих Зборів, все вище зазначене повинно бути переведено в життя негайно.

Українізація Чорногорського флоту

Через те, що Чорноморський флот в своєму складі має 80 відсотків українців і знаходиться на територіальних водах України, З'їзд постановив, щоб Генеральна Морська Рада приступила негайно до українізації Чорноморського флоту і вжила таких заходів:

1) Коли кінчиться осіння кампанія Балтійського флоту і розпочнеться зимня кампанія, під час якої оперативна діяльність флоту припиняється, було вжито заходів, щоб всі українці Балтійського флоту під час зимньої кампанії негайно були переведені в Чорноморський флот.

2) Щоб Чорноморський флот поповнявся виключно українцями.

Автокефалія української церкви

З'їзд визнав необхідним:

1) щоб негайно був скликаний Всеукраїнський православний церковно-парафіяльний з'їзд.

2) щоб в вільній демократичній Українській Республіці була вільна автокефальна православна церква, незалежна від держави в своїм внутрішнім ладу з соборним устроєм.

3) щоб служба Божа відбувалася на українській мові.

Телеграма Чорноморській Раді

3-ій всеукраїнський військовий з'їзд щиро вітає товаришів-матросів, що підняли рідний український прапор на пароплавах Чорного моря. Сподіваємось, що той прапор ніколи не буде спущений додолу, а буде вічно майоріть на славу України.

Телеграма од Молдаванського військового з'їзду

Перший всеросійський військовий Молдаванський з'їзд, декларуючи 24 жовтня 1917 року автономію Бессарабії і націоналізацію військ, звертається до України з братерським закликом підтримати молдавський народ в його боротьбі за здійснення автономії Бессарабії, обіцяючи в свою чергу Україні братерську допомогу.

Телеграма Молдавському військовому з'їзду

Третій всеукраїнський військовий з'їзд вітає Молдаванський військовий з'їзд і бажає йому успіху і плідотворної роботи на користь вільної Молдавії¹⁴⁴.

144. Народна воля. - 1917. - 2 листоп.